

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI  
FILOZOFICKÁ FAKULTA



**POHLED PRAŽSKÉHO LINGVISTIKÉHO KROUŽKU  
NA JAZYKOVĚDU 19. STOLETÍ**

Magisterská diplomová práce

Autor: Lenka Dobiášová

Vedoucí práce: Mgr. Marek Nagy, Ph.D.

Obor: Obecná lingvistika – Aplikovaná ekonomická studia

Olomouc 2012

### Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: Pohled Pražského lingvistického kroužku na jazykovědu 19. století vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne. ....

Podpis .....

Děkuji vedoucímu práce panu Mgr. Markovi Nagymu, Ph.D. za cenné rady a podněty při psaní magisterské práce.

## Obsah

1. Úvod.....	6
2. Pražský lingvistický kroužek v dějinách lingvistiky.....	10
2.1 Lingvistické prostředí na přelomu 19. a 20. století.....	10
2.2 Česká lingvistika před nástupem Pražské školy.....	13
2.3 Pražský lingvistický kroužek.....	16
2.4 Lingvistika 19. století očima Pražského lingvistického kroužku.....	18
Genetickosrovnávací proud.....	20
3. August Schleicher v pracích členů Pražského lingvistického kroužku.....	20
3.1 August Schleicher – organicismus.....	20
3.2 Schleicherův organicismus očima členů Pražského lingvistického kroužku.....	23
3.2.1 Struktura x nestruktura.....	23
3.2.2 Systematičnost x nesystematičnost.....	25
3.2.3 Konvergence x divergence.....	26
4. Mladogramatikové v pracích členů Pražského lingvistického kroužku.....	28
4.1 Mladogramatikové.....	29
4.2 Mladogramatikové očima členů Pražského lingvistického kroužku.....	35
4.2.1 Synchronie x diachronie.....	36
4.2.2 Funkce x forma.....	38
4.2.3 Mechanicismus.....	39
4.2.3.1 Mechanicismus x organicismus.....	42
5. Shrnutí.....	44
Analytickosrovnávací proud.....	46
6. Wilhelm von Humboldt.....	47

7. Psychologismus v jazykovědě – Heymann Steinthal a Wilhelm Wundt.....	50
8. Analytickosrovnávací proud očima členů Pražského lingvistického kroužku.....	55
8.1 Definice věty.....	56
8.2 Psychologismus x strukturalismus.....	58
8.3 Otázka obecné jazykovědy.....	60
8.4 Otázka změny – komunikace jako zdroj změny.....	63
9. Shrnutí.....	65
10. Závěr.....	66
Přílohy.....	69
Resumé.....	70
Seznam pramenů a literatury.....	71

# 1. Úvod

Od první schůzky Pražského lingvistického kroužku uplynulo v říjnu letošního roku<sup>1</sup> již 86 let. Přesto jsou myšlenky, které se zrodily v hlavách jejích účastníků, stále živé a aktuální.

Ustavující schůzka volného sdružení lingvistů a filologů, známého později jako Pražský lingvistický kroužek, se konala 6. 10. 1926 ve Veleslavínově ulici v Praze. Po jejím skončení se účastníci shodli, že se budou pravidelně scházet a diskutovat o jazykovědných otázkách i nadále. Tak se zrodila škola, která se dočkala velkého uznání jak na lingvistickém poli domácím, tak i v zahraničí.

Významnou úlohu při jejím formování sehráli kromě předsedy Viléma Mathesia také další čeští lingvisté a filologové, například Bohuslav Havránek, Bohumil Trnka, Jan Mukařovský. K utváření hlavních koncepcí přispěli významně také ruští lingvisté Roman Jakobson, Nikolaj S. Trubeckoj a Petr N. Savickij.

Nejplodnějším obdobím bylo tzv. klasické období, které trvalo od roku 1926 a bylo násilně ukončeno nacistickou okupací v roce 1939. Jednou z nejdůležitějších akcí Pražského lingvistického kroužku bylo zveřejnění tzv. Tezí na Prvním mezinárodním sjezdu slavistů v roce 1929. Teze obsahují hlavní zásady, z nichž vyplývá důraz na funkční pojetí jazyka a orientace na strukturální jazykovědu. Jazyk je zde chápán jako funkční systém a každá jeho část je posuzována podle funkce, kterou v systému jazyka zastává.

Téma své diplomové práce jsem si vybrala proto, že i přes nesčetné množství knih, sborníkových studií, článků a doslovů, stále zůstávají ve věci Pražského lingvistického kroužku prázdná místa, kterým dosud nebyla věnována příslušná pozornost. A právě pohled Pražského lingvistického kroužku na jazykovědu 19. století je jedním z těchto doposud neprobádaných míst. Tento pohled je zajímavý především v tom, že Pražský lingvistický kroužek se vymezoval proti jazykovědě 19. století a chtěl představit a prosadit naprosto odlišné chápání jazyka, než jaké nabízeli lingvisté v předchozím století. Zajímat se budu o to, ke kterým oblastem lingvistiky se členové Pražského lingvistického kroužku ve svých

---

<sup>1</sup> Diplomová práce je psána v roce 2012.

textech vyjadřovali, jaké k tomu používali výrazy. Dále se také pokusím z jejich textů vyčíst, jakou nabízejí alternativu ke kritizovaným tématům.

Hlavním cílem diplomové práce bude sumarizace a analýza publikovaných výroků členů Pražského lingvistického kroužku o lingvistech a lingvistických směrech 19. století. Dále se zaměřím na komparaci prezentace lingvistiky 19. století v textech členů Pražské školy s prezentací lingvistiky 19. století v historiografické publikaci od A. Morpurgo Davies a s texty hlavních představitelů lingvistiky 19. století. Na základě získaných poznatků se pak pokusím zjistit, zda můžeme považovat Pražský lingvistický kroužek za důvěryhodný historiografický zdroj, tzn. do jaké míry jím podané informace o lingvistice 19. století korespondují s informacemi obsaženými v textech představitelů lingvistiky 19. století, popř. v knize A. Morpurgo Davies.

Diplomová práce je rozčleněna na tři tematické bloky. První blok se týká Pražského lingvistického kroužku v dějinách lingvistiky. Zaměřím se v něm na lingvistické prostředí přelomu 19/20. století, ve kterém se Pražský lingvistický kroužek formoval. Pokusím se vystihnout nejdůležitější momenty, které lingvistiku té doby utvářely, a také zmíním některé důležité směry, které vznikaly před nástupem Pražského lingvistického kroužku na lingvistickou scénu. Součástí tohoto bloku bude také představení Pražského lingvistického kroužku, ne však životopisy jeho členů či popisem jeho děl, tuto práci již odvedlo mnoho jiných autorů. Pokusím se vystihnout body, které pro něj byly specifické, naznačit jeho přístup k jazykovědě a důvod, proč vůbec vznikl. Na závěr této části se podíváme na obecný pohled Pražského lingvistického kroužku na lingvistiku 19. století, který nám nastíní další rozdělení celé práce.

Z několika možností strukturace práce jsem nakonec zvolila jako východisko rozdělení na genetickosrovnávací a analytickosrovnávací proud, tak rozděluje lingvistiku 19. století Mathesius. Učinila jsem tak z toho důvodu, že práce nabyla větší přehlednosti, než když jsem ji zkoušela strukturovat chronologicky. Souvisí s tím také fakt, že některé výroky v textech členů Pražského lingvistického kroužku, zejména Mathesia, z jehož textů vycházím nejčastěji, jsou adresovány obecně jednomu či druhému proudu, ne přímo konkrétním lingvistům.

Druhá tematická část se bude týkat genetickosrovnávacího proudu. V ní si představíme nejprve Augusta Schleichera, propagátora teorie organicismu a lingvistiky jako přírodní vědy. Klíčovými pojmy v této kapitole budou: genealogická příbuznost, Stammbaum teorie, změna, zákony vývoje a rekonstrukce. Poté se zaměříme na texty Pražského lingvistického kroužku a na sporné otázky, které se týkaly Schleichera – na otázky struktury, systému a jazykové konvergence a divergence.

Po Schleicherovi se podíváme na mladogramatickou školu, důvod jejího vzniku a její hlavní myšlenky a zásady. Dotkneme se zde mladogramatických zákonů, principu analogie a jazykové změny. Součástí této kapitoly bude také mladogramatický pohled na organicismus a jeho vymezení se proti němu. Poté se zaměříme opět na texty Pražské školy a na to, co její členové napsali o mladogramatické škole. Zde se zaměříme na pojmy synchronie a diachronie, funkce a forma a mechanicismus, který pak zkonfrontujeme s organicismem.

Po dílčím shrnutí genetickosrovnávacího proudu přejdeme k charakteristice analytickosrovnávacího proudu. Jako prvního si představíme Wilhelma von Humboldta, lingvistu, který svým pojetím jazyka a jazykovědy vybočuje z řady lingvistů 19. století. Pojďme o jeho knize O rozmanitosti stavby jazyků a jejím vlivu na duševní vývoj lidstva, o Humboldtově pojetí jazyka, otázkách vzniku jazyka a v neposlední řadě nesmíme zapomenout na jeho klasifikaci jazyků, která položila základy moderní typologii.

Následně si představíme zástupce psychologické linie v jazykovědě – Heymanna Steinthala a zástupce experimentální psychologie Wilhelma Wundta. Vrátime se zde také opět k mladogramatické škole, neboť i její zástupci se o psychologii zajímali. Poukážeme na kontrast psychologie na jedné straně jako psychologie národů, jak ji budoval Steinthal a Wundt, a na druhé straně jako psychologii individua pohledem H. Paula.

Po vyložení myšlenek těchto lingvistů se podíváme, co o nich můžeme najít v textech Pražského lingvistického kroužku. Zaměříme se na definici vět, konkrétně na definici věty Paula, Delbrücka a Wundta, jejich hodnocení Mathesiem a na Mathesiovo stanovení definice věty. Dále se podíváme na srovnání psychologismu



a strukturalismu, otázku obecné jazykovědy a na otázku komunikace jako prostředek změny.

V závěru pak shrneme dosažené poznatky a zhodnotíme je.

## 2. Pražský lingvistický kroužek v dějinách lingvistiky

V této kapitole si uvedme pár důležitých informací o Pražském lingvistickém kroužku a jeho roli v dějinách lingvistiky. Nebudu zde popisovat to, jak Pražský kroužek vznikl, ani se nebudu zabývat životopisy jednotlivých členů, o tom již bylo krátce pojednáno v úvodu této práce, a není to cílem práce. Jde zde o to postihnout v několika odstavcích, která témata byla v popředí jeho zájmu, abych je pak mohla konfrontovat s tím, čím se zabývali lingvisté 19. století, ke kterým se Pražský kroužek ve svých textech vyjadřoval. Také bych v této kapitole stručně pojednala o kontextu Pražského kroužku v dějinách, tedy v jakém prostředí vznikal, co mu předcházelo v českém i v zahraničním prostředí a jak ovlivnil budoucí generace lingvistů.

### 2.1 LINGVISTICKÉ PROSTŘEDÍ NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

Tato kapitola bude jakýmsi náhledem na to, v jakém stavu byla lingvistika na přelomu 19/20. století, do jakého prostředí vstupoval Pražský lingvistický kroužek. Uvedeme si nejdůležitější body, které lingvistiku tohoto období formovaly. Vycházet budu převážně z knihy A. Morpurgo Davies (1998).

Ke konci 19. století se obecná lingvistika ocitla v krizi. Začíná se zpochybňovat homogenita národního jazyka, někteří lingvisté, například H. Schuchardt, tvrdí, že všechny jazyky se vzájemně prolínají a že čistý jazyk neexistuje. Lingvistika tak přišla o svůj vlastní předmět. Taková situace přirozeně vedla k přehodnocení dosavadních názorů (Davies, 1998). Přetrvává vliv školy mladogramatické, ale zároveň se začínají utvářet směry nové, které jsou reakcí na mladogramatickou lingvistiku. Davies charakterizuje přelom století tak, že *se vyznačuje na jedné straně pozoruhodnou jednotou záměru a účelů, na straně druhé však velkou odlišností ve způsobech.*<sup>2</sup>

K rozpadu pojmu „homogenita jazyka“ přispěl dotazník mladogramatika Georga Wenkera, který chtěl ověřit mladogramatickou poučku, že *každá změna zvuku se prování mechanicky, neboť je řízena zákony, které nepřipouštějí žádnou*

---

<sup>2</sup>parafrázováno z: DAVIES, Anna Morpurgo. History of Linguistic: Volume IV: Nineteenth-Century Linguistic. London: Longman, 1998, str. 280.

*výjimku*<sup>3</sup>, tzn., pokud dojde v některém slově k hláskové změně, pak ke stejné změně musí dojít ve všech obdobných slovech. Získané výsledky však mladogramatickou poučku vyvracely a lingvisté začali uvažovat o existenci dialektů. Vzpomeňme alespoň jednoho z nejvýznamnějších představitelů lingvistické dialektologie a geografie Julese Gilliérona, který ve svém Lingvistickém atlase Francie popisuje hláskové změny a také slovní zásobu dialektů.

Míšením jazyků se zabýval také Hugo Schuchardt. Schuchardt vychází ze dvou základních myšlenek – míšení jazyků a individualismus. Hnutí *Wörter und Sachen*, jehož hlavním představitelem Schuchardt byl, klade důraz na jednotu, každý člověk je jedinečný a tedy i každá forma projevu je jedinečná. Schuchardt ostře vystupoval proti mladogramatikům a jejich zákonu o pravidelnosti, naopak propagoval názor o míšení jazyků a došel při tom tak daleko, že popřel jakoukoliv existenci hranic mezi jazyky (Davies, 1998). S *Wörter und Sachen* je také spojená práce na historické sémantice. Schuchardt se zajímal o historii slov, ale protože podle něj existují pouze v závislosti na věcech, nelze tuto historii slov zkoumat bez znalosti historie věcí.

Na hnutí *Wörter und Sachen*, konkrétně na počátky historické sémantiky a individualismus, pak navázali Benedetto Croce a Karl Vossler s teorií estetického idealismu. Hlavní myšlenky estetického idealismu shrnuje Černý takto: *Věci nemají samy o sobě žádný význam; ten jim propůjčuje teprve člověk a jeho představy. Jazyk je nástroj ducha; je to materiální jev, kterým člověk zvěčňuje své myšlenky a pocity. [...] V jazyce se zrcadlí podstata jednotlivého člověka; styl je individuální výraz jeho estetického ideálu. Ve všem, co člověk řekne, je obsaženo něco z něho samého; protože člověk je pokaždé jinak citově naladěn, nikdy neopakuje dvakrát totéž naprosto stejným způsobem*<sup>4</sup>.

Pokračuje úsilí ve fonologii, morfologii, sémantice, syntaxi a typologii. Davies k tomu píše, že tyto témata *jsou nastíněna v dalším století často zajímavými způsoby, ale nesignalizují dosud vážné vytvoření nové disciplíny, se stejným*

---

3 parafrázováno z: Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen dostupné z <http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/books/read14.html>

<sup>4</sup>ČERNÝ, Jiří. Dějiny lingvistiky. Olomouc: Votobia, 1996, 120.

*stupněm koherence, jak bylo dosaženo u historické lingvistiky.*<sup>5</sup> Počátky syntaxe se objevují již v 19. století, například u Delbrücka, ale teprve v následujícím století jí lingvisté začínají věnovat významnější pozornost. Za všechny zmiňme například Madviga a jeho zájem o řeckou syntax, Gabelentze, který se zabýval podmětem a predikátem a Miklosiche, jehož oblastí zkoumání byla morfosyntax.

Co se fonetiky týče, tak v této oblasti vznikají práce založené na přesnějších fonetických znalostech, které jsou získávány studiem živých jazyků, což můžeme nalézt např. u Jespersena. Začíná se také rozvíjet experimentální fonetika, jejíž počátky lze pozorovat již v 19. století, a první pokusy definovat obecné a univerzální pravidla hláskových změn (Davies, 1998). Kromě fonetiky se objevují také počátky fonologie a morfonologie. Lingvisté, jako byli například představitelé kazaňské školy Jan Baudoin de Courtenay a Mikolaj Kruszewski nebo představitel moskevské školy Filipp F. Fortunatov, si začali uvědomovat, že existuje více variant každé hlásky a že tyto varianty mohou tvořit jediný jazykový znak. Davies odkazuje na Courtenayho práci *Versuch eine Theorie phonetischer Alternationen. En Capitel aus der Psychophonetik* z roku 1985, kde Courtenay poprvé definoval foném.

Morfologická klasifikace jazyků začíná ustupovat klasifikaci genealogické. Práce z druhé poloviny století rozšířily metody používané u indoevropské rodiny na další jazykové rodiny. Přes toto rozšíření ale neexistovaly hluboké historické rozbory těchto jazyků. Probíhají také spory se Schleicherovou Stammbaum teorie (Davies, 1998). Mimo již zmíněného Hugo Schuchardta, odmítajícího čistý jazyk, navrhl Johannes Schmidt tzv. Wellenteorie. Tato teorie vychází z analogie vln ve fyzice. Schmidt vysvětloval fonetické změny tak, že neprobíhají najednou, ale postupně. *Jazykové změny nastávají v kulturním, politickém centru a odtud se šíří, přitom postupně slábnou a do okrajových oblastí vůbec nedorazí*<sup>6</sup>.

Nezapomeňme zmínit zájem o sociální povahu jazyka na počátku 20. století. Stále přesnější studium společnosti začíná odhalovat obecné zákony vývoje, kterým

---

<sup>5</sup>parafrázováno z: DAVIES, Anna Morpugo. *History of Linguistic: Volume IV: Nineteenth-Century Linguistic*. London: Longman, 1998, str. 281.

<sup>6</sup> GRYGGERKOVÁ, Marcela. *Spisovný jazyk a jazyková kultura*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2002, str. 12.

je jazyk ve společnosti vystaven (Davies, 1998). Sociální a psychologické vlivy v jazyce byly zkoumány především ve Francii A. Meillem a J. Vendryèsem. Francouzští lingvisté se zabývali také stylistikou a později na základě vlivu M. Bréala také sémantikou.

Na přelomu 19. a 20. století vznikají také obecně lingvistické a teoretické práce, např. od Müllera, Courtenayho a dalších. Lingvisté se zabývají také otázkou výuky lingvistiky a jazyků na akademické půdě. V 19. století se akademická lingvistika a výuka jazyků odděluje. Henry Sweet napadl myšlenku, že by se měly mrtvé jazyky vyučovat před živými a odmítl všechny formy historických vysvětlení ve výuce jazyků. Davies zde odkazuje na jeho práci *The Practical Study of Language. A Guide for Teachers and Learners* z roku 1899. Důležitým bodem je také důraz na rozdíl mezi mluveným a psaným jazykem a kontrast mezi diachronní a synchronní metodou (Davies, 1998).

## 2.2 ČESKÁ LINGVISTIKA PŘED NÁSTUPEM PRAŽSKÉ ŠKOLY

Na počátku 19. století se česká literatura začala opět samostatně rozvíjet prostřednictvím spisovného jazyka. Ten byl do určité míry nově vytvořen, byl však ve skutečnosti jazykem svým způsobem umělým a musel se teprve vžít. K tomu postupně docházelo v průběhu 19. století, ale k pevné tradici, co je jazykově správné a co ne, se docela dospět zatím nepodařilo. Tato situace vedla ke vzniku jazykového purismu<sup>7</sup>. Zásluhy o poznání vývoje češtiny a ustálení spisovného jazyka se připisují Janu Gebauerovi.

Jan Gebauer byl nejvýznamnějším badatelem přelomu století. Gebauer byl stoupencem mladogramatické školy, která ovlivňovala lingvistiku na konci 19. století. To znamená, že byl přísně vědecky orientovaný lingvista, což potvrzuje i A. Leskien ve svém dopise, který zmiňuje J. Toman (2011). Leskien v něm píše, že si velmi považuje Gebauerovy práce (jednalo se o odhalení Rukopisů, viz níže), neboť

---

<sup>7</sup> Jazykový purismus se chápe jako péče o čistotu národního jazyka. V českých zemích se s ním lze setkat od 15. století. Čeští puristé odmítali výskyt cizích slov v češtině a snažili se je nahradit českými slovy. S nástupem pražského strukturalismu puristické snahy mizí.

je důležité „hledat pravdu za každých okolností“ (citováno doslova: Toman, 2011, str. 93) a že city a vlastenecké rozhořčení do vědeckého bádání nepatří.

Gebauerovy lingvistické zájmy byly založeny nejprve velmi široce. Orientoval se na obecnou lingvistiku a lingvistickou teorii. Dále se také zabýval slavistikou. Od poloviny 70. let se soustředil na výzkum samotné češtiny a její historii. Jeho význam spočíval mimo jiné v tom, že se spolu se skupinou slavistů zasloužil o odhalení Rukopisů<sup>8</sup> jako padělků. Jindřich Toman ve své knize Příběh jednoho moderního projektu: Pražský lingvistický kroužek 1926-1948 (2011) píše, že odhalení Rukopisů jako padělků a jejich detailní rozборы velice posílily vědeckou prestiž české historiografie a filologie.

Toman k tomuto sporu ještě dodává, že *odhalení Rukopisů jako padělků se netýkalo ani tolik koncepčních otázek jako spíše dostupných vědeckých metod; bylo to přesně řečeno, cvičení v „normální vědě“, abychom tu použili výrazu Thomase Khuna. A jelikož normální vědou byl tehdy pozitivismus, posílil spor o Rukopisy přísně na data zaměřený, programově antispekulativní postoj v humanitních vědách, a představoval tak vyvrcholení českého pozitivismu.*<sup>9</sup> Myslím, že tato citace dokonale odráží situaci v českém lingvistickém prostředí na přelomu 19. a 20. století.

Vedle Gebauera působil v českém prostředí také jeho žák Josef Zubatý, jehož vliv vzrostl hlavně po Gebauerově smrti. Zubatý přispěl k nalezení cesty, jak pečovat o jazykovou kulturu. Byl odpůrcem brusičství a purismu v jazykovědě předchozích století. Odlišoval se od Gebauera svým skeptickým přístupem k mladogramatické škole a jejím hláskovým zákonům. Emil Smetánka v článku Prof. dr. Josef Zubatý † vzpomíná: *Jako v jazykozpytě srovnávacím při všem uznávání hláskoslovných zákonů mnohem víc a dřív než většina moderních linguistů kladl váhu na momenty psychické, na »všemohoucí analogii«, jak říkal, tak i v*

---

<sup>8</sup>Spor o pravost Rukopisu Královehradeckého a Zelenohorského: O rukopisech se soudilo, že pocházejí ze středověku, avšak lingvisté 19. století podali na základě gramatického a historického rozboru důkazy o tom, že se jedná o padělků. Tento výsledek však veřejnost nepřijala s nadšením, neboť v Rukopisech byly oslavovány hrdinské činy Čechů a byly veřejností velmi považovány.

<sup>9</sup>TOMAN, Jindřich. Příběh jednoho moderního projektu: Pražský lingvistický kroužek, 1926-1948. Praha: Karolinum, 2011, str. 94.

*posuzování našeho spisovného jazyka měl myšlenky své.*<sup>10</sup> Vidíme tedy, že Zubatý byl ovlivněn psychologickou linií jazykovědců z druhé poloviny 19. století. Navazoval na ně také v chápání jazyka jako jevu společenského. Uvědomoval důležitost spisovného jazyka pro společnost, chápal jazyk jako nástroj pro rozvoj národa.

Toman o Zubatém píše: *Zubatý byl nepochybně ovlivněn „individualismem“ v jazykovědě, který měl na přelomu století velký vliv. Zubatý si získal jisté sympatie jako nezávislý učenec, který se nenechal nijak zvlášť ovlivnit tou či onou konkrétní teorií, ani mladogramatickou neomylností hláskových zákonů.*<sup>11</sup> A. Morpurgo Davies tuto charakteristiku Zubatého v podstatě potvrzuje, když jej zmiňuje mezi lingvisty, které nelze zařadit pod žádnou skupinu.

---

<sup>10</sup>SMETÁNKA, Emil. Prof. dr. Josef Zubatý †. Naše řeč. 1931, roč. 15, č. 4.

<sup>11</sup>TOMAN, Jindřich. Příběh jednoho moderního projektu: Pražský lingvistický kroužek, 1926-1948. Praha: Karolinum, 2011, str. 95.

## 2.3 PRAŽSKÝ LINGVISTICKÝ KROUŽEK

Jak jsem již uvedla v úvodu práce, Pražský lingvistický kroužek oficiálně vznikl 6. 10. 1926, kdy se konala přednáška německého lingvisty Henrika Beckera ve Veleslavínově ulici v pražském anglickém semináři. Po této přednášce se její účastníci shodli, že se budou potkávat pravidelně. Zárodky nového směru je však možno spatřovat o mnoho let dříve. Již v roce 1911 zveřejnil Vilém Mathesius přednášku *O potenciálnosti jevů jazykových*. V ní naznačil, mimo jiné, že jazykověda by se měla ubírat směrem synchronního bádání. Píše: *Byl jsem přesvědčen, že jedině při rozboru řeči současné můžeme se opírat o materiál dostatečně úplný, kdežto v minulosti je materiál tím kusejší, čím dále jdeme zpět [...] Přitom stále zřetelněji jsem poznával výhody postupu od vyjadřovacích potřeb k jazykovým prostředkům, kterými se tyto potřeby uspokojí, nebo stručně řečeno, postupu od funkce k formě, tedy metody funkční.*<sup>12</sup> Totéž později uvedli jako jeden z důvodů vzniku nového jazykovědného směru členové Pražské školy v Úvodu k časopisu *Slovo a slovesnost* (viz níže).

Zlomovým okamžikem bylo předložení svých Tezí na Prvním mezinárodním sjezdu slavistů v roce 1929. O formulaci těchto Tezí se zasloužila komise, ve které působili především Havránek, Mukařovský, Jakobson a Mathesius. Na zmíněném sjezdu členové Pražského lingvistického kroužku označili svůj přístup k jazykovědě jako strukturně funkční (Vachek, 1999). Co znamená strukturně funkční přístup, bude dále objasněno.

V Úvodu k časopisu *Slovo a slovesnost* (1935) nastiňují autoři důvody vzniku nové školy. *Nejsou vzdáleny doby, které pro otázky původu měly nepoměrně větší zájem nežli pro zanedbávané otázky účelu a záměru. Jazykověda v druhé polovici minulého století je toho výrazným příkladem. Každý jazykový fakt zajímal ji především jako střídnice jistého faktu staršího, a proto se hlavně ptala, co čím bylo vystřídáno a proč. Na otázku „proč“ se odpovídalo výkladem o fyziologických podmínkách změny a o mechanice individuálně psychologických asociací.*<sup>13</sup> Důvodem vzniku Pražské školy byla nespokojenost s dosavadním stavem

---

<sup>12</sup>MATHESIUS, Vilém. *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982, str. 439.

<sup>13</sup>HAVRÁNEK, Bohuslav, Roman JAKOBSON, Vilém MATHESIUS, Jan MUKAŘOVSKÝ a Bohumil TRNKA. *Úvodem*. *Slovo a slovesnost*. 1935, roč. 1, č. 1.



jazykovědy, zejména s tím, že se lingvisté nezabývali otázkou funkce jazykových jevů. Zmiňují pár lingvistů, kteří překonali mladogramatické stanovisko o mechanických zákonech jevů, avšak své teorie nedotáhli do konce (např. A. Martyho).

Nespokojenost s prozatímními výsledky lingvistiky je důvodem pro vznik mnoha škol. Nejen těch, které se formovaly na přelomu 19. /20. století, ale také to byl důvod pro vznik školy mladogramatické.

Pražské škole šlo tedy o změnu, kterou však podle ní nemůže provést jeden vědec, ale je potřeba organizované skupiny odborníků, kteří budou spolupracovat s lidmi z jiných oborů, například s pedagogy, filozofy, psychology, s lékařskými obory, s historiky, zeměpisci, a dalšími, zejména *praktickými činiteli jazykové kultury*. (SaS, 1935)

Víme tedy, proč vznikl Pražský lingvistický kroužek. Nyní bychom si stručně načrtli, čím se zabýval. Pominu jejich zájem o otázky literární a budu se věnovat pouze tématům lingvistickým. Asi nejkompaktněji jsou okruhy jejich zájmů nastíněny v již zmíněných Tezích.

Především se do oblasti zájmu dostává synchronní pohled na jazyk. Ten se objevuje již dříve u Ferdinanda de Saussura, který ale synchronní a diachronní přístup striktně odděloval. Pražskému kroužku šlo o spojení těchto dvou přístupů. Synchronním přístupem se odlišovali od lingvistů 19. století, která lingvistiku uchopovala pouze z diachronního pohledu.

Dalším bodem byl již zmíněný funkční přístup. Co to znamená? *Jazyk jako výsledek lidské činnosti sdílí se s ní o záměrnost. Ať analyzujeme jazyk jako výraz nebo jako sdělení, úmysl mluvčího jest vysvětlení, které je nejvíce nasnadě a je nepřirozenější. Proto jest při lingvistické analýze dbáti stanoviska funkčního. Z funkčního stanoviska je jazyk systémem účelných výrazových prostředků.*<sup>14</sup> Tímto funkčním pojetím se lišili od ostatních strukturalistických škol, zejména např. od amerického strukturalismu, jehož hlavním cílem byl popis jazykových jednotek bez ohledu na jejich funkci.

---

<sup>14</sup>citováno z Tezí, dostupné In. VACHEK, Josef. U základů pražské jazykovědné školy. Praha: Academia, 1970, str. 35.

Shrnuli jsme si nejvýraznější body, v nichž se lingvistika v pojetí Pražské školy odlišovala od ostatních přístupů, které se v té době formovaly. Nyní věnujme alespoň jeden odstavec nejdůležitějším výsledkům a dílům Pražského lingvistického kroužku. Asi nejvýznamnějších výsledků dosáhl Pražský lingvistický kroužek ve fonetice. Nejvíce se o to zasloužil N. S. Trubeckoj, který podal soustavný výklad fonologie ve svém díle *Základy fonologie*. V oblasti morfologie se Pražský lingvistický kroužek snažil aplikovat své výsledky z fonologie. Za všechny díla si jmenujme alespoň Havránkovo dílo *Genera verbi v slovanských jazycích*. Z oblasti syntaxe je důležité zmínit Matheisovy poznatky o větě a aktuálním větném členění. Členové Pražské školy se zabývali také literaturou, zejm. by k nim patřil Jan Mukařovský a R. Jakobson.

## **2.4 LINGVISTIKA 19. STOLETÍ OČIMA PRAŽSKÉHO LINGVISTICKÉHO KROUŽKU**

Tato poslední podkapitola úvodní části diplomové práce bude pohledem na základní problémy, kterým se budu v dalších částech věnovat podrobněji. Zároveň bude tedy jakýmsi nastíněním struktury práce. Samotné lingvistice 19. století se nebudu věnovat v tomto úvodu, ale její přestavení bude součástí jednotlivých následujících kapitol, abychom mohli konfrontovat pohled Pražského lingvistického kroužku na lingvistiku 19. století s historiografickou reflexí a také analyzovat způsob vyjadřování o ní.

Hlavní představitel Pražské školy Vilém Mathesius definuje v rámci lingvistiky 19. století dva směry. První nazývá genetickosrovnávací školou a řadí do ní ve všech svých textech Franze Boppa, Jakoba Grimma, Augusta Schleichera a mladogramatiky. Druhý směr nazývá analytickosrovnávací školou, do které řadí Wilhelma von Humboldta, Heymanna Steinthala a Wilhelma Wundta.<sup>15</sup> Svou práci tedy přizpůsobím této Mathesiově klasifikaci, přestože, jak vyplyne z dalšího textu, toto striktní rozdělení není zcela namístě.

---

<sup>15</sup>Výjimku tvoří text O potenciálnosti jazykových jevů, v němž Grimma, Schleichera a mladogramatiky zahrnuje do proudu, který zde nazval analytický. Druhý proud je v tomto textu nazván psychologizující proud.

Genetickosrovnávací škola podle Mathesia srovnává fakta geneticky příbuzných jazyků a snaží se na základě fakt, která jsou známá, vydedukovat fakta nová. Lingvisté, příslušející k této škole vycházeli z toho, že jazyky jsou vzájemně geneticky příbuzné a chtěli srovnáváním jejich starších tvarů dospět k hlubšímu poznání gramatických tvarů. (Mathesius, 1982) Jejich hlavním cílem byla historická rekonstrukce již neexistujících tvarů, které by pak mohli považovat za společný pramen srovnávaných jazyků.

Další část této práce bude tedy věnována genetickosrovnávacímu směru, přičemž klíčová bude komparace A. Schleichera a mladogramatické školy. Mladogramatická škola bude ostatně postupovat i do následující části, která bude věnována škole analytickosrovnávací, neboť mladogramatikové se rovněž zabývali psychickou stránkou jazyka, pouze z jiného úhlu pohledu.

Analytickosrovnávací škola srovnává fakta bez ohledu na jejich genetické vztahy. Nemá vytvořenou systematickou badatelskou linii, jedná se spíše o několik samostatných, a podle Mathesia neúspěšných, pokusů o vytvoření spolehlivé metody bádání. V této části se zaměříme na vzájemnou provázanost jednotlivých představitelů. Pozornost bude věnována zejména psychologické stránce jazyka a tomu, jak ji zakomponovali do lingvistiky Huboldt, Steinthal, Wundt, mladogramatikové a Pražský lingvistický kroužek.

## **GENETICKOSROVNÁVACÍ PROUD**

V této části práce se přesuneme k samotným směrům 19. století a k analýze výroků Pražského lingvistického kroužku o těchto směrech. Jak bylo uvedeno výše, Pražský lingvistický kroužek vnímal lingvistiku 19. století jako dva bloky – genetickosrovnávací a analytickosrovnávací. Zde se budeme věnovat prvnímu uvedenému.

### **3. August Schleicher v pracích členů Pražského lingvistického kroužku**

V této kapitole si nejprve krátce představíme Augusta Schleichera a jeho teorii organicismu a dále se budeme věnovat samotným textům Pražského lingvistického kroužku a zaměříme se na to, co v nich o organicismu můžeme najít. Kromě textů Pražského lingvistického kroužku se budu opírat úvod ke Schleicherovu hlavnímu dílu *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* a jako sekundární literaturu využiji knihu od Patricka Sériota *Struktura a celek* a knihu od Anny Morpurgo Davies *History of Linguistic: Volume IV: Nineteenth-Century Linguistic*.

### 3.1 AUGUST SCHLEICHER – ORGANICISMUS

August Schleicher byl původně botanik, což ovlivnilo jeho pohled na lingvistiku, o kterou se začal zajímat až v pozdějších letech. Schleicherův organicismus je považován za první velký organizovaný koncept lingvistiky 19. století. Předcházelo mu paradigma historicko-srovnávací gramatiky, které zastupovali Franz Bopp, Jacob Grimm a Rasmus Rask a na které Schleicher navázal.

Schleicherova teorie se odvíjí od jeho požadavku povýšit jazykovědu mezi přírodní vědy. Proto také jazyk charakterizuje jako *přirozený organismus, podléhající neměnným zákonům vývoje, který je tak nezávislý na lidské vůli, jako je slavík neschopný změnit svůj zpěv*.<sup>16</sup> Schleicher se zabýval, mimo jiné, genealogickou příbuzností jazyků. Jeho myšlenky o této příbuznosti úzce souvisí s jeho charakteristikou jazyka. Podle něj je každý jazyk samostatný a jedinečný organismus, a je tedy nepřipustné jakékoliv křížení či podobnost získaná zeměpisnou polohou. *Jazyky, chápané jako živé organismy, jsou zákonitě navzájem neproniknutelné*.<sup>17</sup>

Tato genealogická příbuznost je vyjádřena modelem stromu, tzv. Stammbaum (viz příloha 1). V tomto modelu představuje indoevropský prajazyk kmen stromu, větve pak jednotlivé jazykové rodiny a samotné jazyky. Tyto jazyky jsou od sebe odděleny, každý má svou vlastní esenciální charakteristiku, tedy gramatiku (fonologii a morfologii) – nepřipouští se tedy žádné smíšené jazyky, může pouze docházet k výměně slov mezi jazyky, avšak Schleicher nepřikládá tomu žádnou váhu. V Compendiu jsou rozlišeny jazyky základní a dialekty. Základní jazyky se vyvíjely přímo z původního jazyka a dialekty se vyvíjely z těchto jazyků základních. Z těchto dialektů se potom mohou vyvinout dílčí dialekty (Schleicher, 1874).

Schleicher v úvodu ke Compendiu píše, že *předpokládat jeden univerzální jazyk je nemožné. Výsledek srovnávání žijících jazyků je takový, že existuje mnoho původních jazyků. Vzhledem k tomu, že jazyky neustále vymírají a žádné nové*

---

<sup>16</sup> citováno z SÉRIOT, Patrick. *Struktura a celek*. Praha: Academia, 2002, str. 113.

<sup>17</sup> SÉRIOT, Patrick. *Struktura a celek*. Praha: Academia, 2002, str. 114.

*prakticky nevznikají, muselo v minulosti existovat mnohem více jazyků než dnes.*<sup>18</sup>

Na základě toho utvořil několik skupin jazyků podle jejich morfologických konstitucí. Jazyky, které se skládají ze zvuků s neměnným smyslem, se nazývají izolační a je to nejjednodušší forma jazyka. Tyto jazyky označuje Schleicher v originálním znění Compendia termínem *isolierende sprachen*. V anglickém překladu jsou pak označeny jako *monosyllabic language*. Dokonalejší formy jazyka jsou jazyky aglutinačního typu (Schleicher používá označení *zusammen fùgende sprachen*, v anglickém překladu jsou tyto jazyky označeny jako *confixative language*) a nejdokonalejší jsou jazyky flexivní (Schleicher je označuje termínem *flectierende sprachen*, v anglickém překladu jsou tyto jazyky označeny jako *inflexive language*).

Dále se zde Schleicher zmiňuje o vývoji jazyků, který souvisí s tímto rozdělením. Tento vývoj – historie se děje ve dvou obdobích. První je období prehistorické. *Jak se vyvíjí člověk, má také svůj jazyk, tj. vyjádření svých myšlenek pomocí zvuků: i nejjednodušší jazyk je produktem postupného růstu: všechny vyšší formy jazyka se vyvinuly z těch nižších: confixative z monosyllabic, inflexive z confixative.*<sup>19</sup> Druhé období nazývá Schleicher obdobím historickým. V tomto období upadá zvuk jazyka i jeho forma. Nejdůležitějším úkolem jazykovědy je podle něj poznat zákony tohoto vývoje. Změny probíhají postupně a v dlouhých intervalech (Schleicher, 1874).

Schleicherovým cílem byla rekonstrukce prajazyka – praindoevropštiny. Postupoval tak, že jako první shromáždil pro daný pojem slova všech indoevropských jazyků, poté analyzoval rozdíly v jednotlivých hláskách nebo jejich skupinách, dále určil na základě zákonitostí fonetického vývoje nejstarší formu a spojením dílčích výsledků rekonstruoval možné nejarchaičtější tvary, ze kterých je

---

<sup>18</sup> přeloženo z: SCHLEICHER, August. A compendium of the comparative grammar of the indo-european, sanskrit, greek and latin language. London: Trübner & CO., 1874, str. 2.

dostupné na <http://archive.org/stream/acompndiumcomp02schlgoog#page/n31/mode/2up>

<sup>19</sup> přeloženo z: SCHLEICHER, August. A compendium of the comparative grammar of the indo-european, *sanskrit, greek and latin language*. London: Trübner & CO., 1874, str. 4.

dostupné na <http://archive.org/stream/acompndiumcomp02schlgoog#page/n31/mode/2up>

možné odvodit nejstarší skutečně dochované tvary.<sup>20</sup> Takto vzniklé tvary označil hvězdičkou umístěnou nahoře před tvarem. Označování hvězdičkou se ujalo i v moderní lingvistice. Za tento rozbor Schleicher neskldil mnoho úspěchu, protože tvary, které používal, jsou považovány pouze za pravděpodobné, nikoliv doložené (Černý, 1996).

### 3.2 SCHLEICHERŮV ORGANICISMUS OČIMA ČLENŮ PRAŽSKÉHO LINGVISTICKÉHO KROUŽKU

V této kapitole se zaměřím na analýzu hodnocení adresovaných členy Pražského lingvistického kroužku A. Schleicherovi. Tato hodnocení jsou společná pro celý genetickosrovnávací proud, budou se proto opakovat i v kapitole věnované mladogramatikům.

#### 3.2.1 STRUKTRA X NESTRUKTURA

Bohumil Trnka vysvětluje v textu *Jazykozpyt a myšlenková struktura doby* (In. Vachek, 1972), proč skončila Schleicherova teorie organicismu nepříliš úspěšně. Podle Trnky se *každá věda jako systém uspořádaných poznatků vyvíjí v těsném spojení s celou duchovněnou strukturou doby a její cíle se posouvají s pohybem celé této struktury. Dějiny vědy jsou dějinami úsilí o dosažení cílů jí vlastních, kterých nedosáhne nikdy úplně, protože nadřazená vědní struktura vytyčuje vždy cíle nové, některé problémy zůstávají nedořešeny, jiné nabývají nového osvětlení nebo se vynořují na pozadí jejich konstantních složek problémy zcela nové. Autonomní vývoj, který má daná věda uvnitř celkového pohybu, rozlišuje ji od věd jiných a působí, že tendence objevující se v jiných vědách se nepřenášejí do ní mechanicky, nýbrž se podřizují jejím vlastním strukturním složkám.*<sup>21</sup>

Trnka k tomu ještě dodává, že Schleicherův organicismus je pokus o *nestrukturní* přenesení výtěžků jedné vědy do druhé, a proto se nesetkal s úspěchem (Vachek, 1972). Všimněme si slova *nestrukturní*. Víme již, že Pražský kroužek byl

---

<sup>20</sup> např. kũñ = ašvas (sánskrť), hippos (řečťina), ešus (latina), aspa (íránšťina), atd. → šv. (sánskrť) = qw (latina) → qw → kũñ = \*akwa-s (Černý, 1996)

<sup>21</sup> VACHEK, Josef. Z klasického období pražské školy 1925-1945. Praha: Academia, 1972. str. 57

jedním z hlavních představitelů strukturalismu v jazykovědě. Trnkův postoj je jasně kritický právě z toho důvodu, že organicismus a vůbec jazykověda 19. století byla pojímána „*nestrukturalisticky*“. Na tento pojem ostatně narazíme i v následující kapitole, proto si jej jen stručně definujeme. Nejjednodušší je definovat strukturalismus jako směr, který vidí jazyk jako systém a zaměřuje se na jednotlivé struktury tohoto systému a jejich vzájemnou provázanost. Pražská škola je zástupcem tzv. funkčního strukturalismu, což jsme si vysvětlili v předcházející části. Můžeme se tedy domnívat, že členové Pražské školy zvolili k prosazení své metody a svých myšlenek cestu kritického hodnocení všeho *nestrukturálního*.

Vyjasnili jsme si, jak rozděluje Mathesius lingvistiku 19. století. Podívejme se, jak zapadá Schleicher do genetickosrovnávacího proudu na základě Mathesiových hodnocení. Genetickosrovnávací škola se podle Mathesia vyznačovala *omezeným polem bádání* (viz i u mladogramatiků). Tak to alespoň zmiňuje ve svém textu *Nové proudy a směry v jazykovědném bádání* (In. Vachek, 1972). Jak si můžeme Mathesiovo hodnocení vztáhnout na Schleichera?

Podívejme se nejprve, jak bychom mohli omezené pole bádání vysvětlit. V textu *Kam jsme dospěli v jazykozpytu* se sice tento pojem neobjevuje, avšak následující citace nám jej pomůže objasnit: *Zájem badatelů se soustřeďuje na historické hláskosloví a na historické tvarosloví, jež se pojímá jako aplikované hláskosloví. Studium historické se považuje za jedinou vědeckou metodu lingvistické práce, a i když se studují živá nářečí, vidí se ve výsledcích hlavně podpora pro řešení problémů historických.*<sup>22</sup> Připomeňme, že Pražský lingvistický kroužek se zajímala struktura jazyka a tedy i všechny jazykové roviny. Značných úspěchů dosáhl ve fonetice a fonologii, morfonologii, a za zmínku stojí také oblast syntaxe, které se lingvistika 19. století téměř nevěnovala. Nezájem o syntax by tak mohl být jedním z omezení, na které Mathesius narážel.

V úvodu ke *Compendiu Schleicher syntax* zmiňuje. Píše, že lingvistika by se měla zabývat stavbou vět, na druhou stranu však přiznává, že se syntaxí zabývat nebude a že se zaměří na jazykové formy a zvuky.<sup>23</sup> Můžeme tedy dát Mathesiovi za pravdu a říct, že Schleicherovo pole bádání bylo omezené. Schleicher se nedíval

---

<sup>22</sup> MATHESIUS, Vilém. *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982, str. 40.

<sup>23</sup> parafrázováno z: <http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/books/read08.html>



na jazyk jako na ucelenou strukturu, protože nebral v potaz všechny složky této struktury.

### 3.2.2 SYSTEMATIČNOST X NESYSTEMATIČNOST

Výrazným odpůrcem Schleichera a naturalismu<sup>24</sup> byl Roman Jakobson. Jakobson tvrdí, že Schleicher je asystematický (Sériot, 2002), avšak podle Sériota je v mnoha textech pokládán za velmi systematického. Za všechny Sériot uvádí např. Ferdinanda de Saussura, který píše, že *Schleicher měl schopnost vidět věci v souvislostech. Dnes nám již tento pohled nestačí, ale byl to pokus o obecnost a systematicčnost.*<sup>25</sup> Podobně v článku v Lingvistické encyklopedii sovětské Akademie věd se píše: *Schleicherovy myšlenky a práce mají velký význam, k rozvoji historické jazykovědy přispěl rozpracováním principu systematicčnosti (sistemnost') a metodou rekonstrukce prajazyka.*<sup>26</sup>

Opět se dostáváme k pojmu systém. Co je to systém? Systém můžeme jednoduše charakterizovat jako jistou soustavu logicky uspořádaných jednotek. Pokud se na systém díváme z tohoto hlediska, jistou systematicčnost jistě nelze Schleicherovi upřít. Už jen genealogický strom je důkazem toho, že při genealogické klasifikaci postupoval logicky. Genealogický strom můžeme považovat za jakýsi systém jazyků.

Poměrně zajímavý je názor Koernerera, který cituje P. Sériot: *Společně s Koernerem můžeme říct, že v 19. století „by žádný jazykovědec vážně neprohlásil, že jazyk není ať tím, čím oním způsobem upořádaný, ale že je anarchickým shlukem izolovaných termínů“.*<sup>27</sup> Vzhledem k tomu, že Schleicher byl původně biolog a jazyk je pro paralela lidského organismu, pak nejspíš v nejmenším nepochyboval, že organismus je svým způsobem uspořádaný systém jednotek a možná to mohl brát jako axiom. A. Morpurgo Davies k tomu dodává: *Ale Schleicher měl také jasno*

---

<sup>24</sup>naturalismus = organicismus

<sup>25</sup>SÉRIOT, Patrick. *Struktura a celek*. Praha: Academia, 2002, str. 269.

<sup>26</sup>SÉRIOT, Patrick. *Struktura a celek*. Praha: Academia, 2002, str. 269.

<sup>27</sup>SÉRIOT, Patrick. *Struktura a celek*. Praha: Academia, 2002, str. 266.

*v tom, že pohled na jazyk jako na organismus dává smysl pouze tehdy, kdy je jazyk identifikován v jeho nejvíce strukturovaných částech, ve fonologii a morfologii.*<sup>28</sup>

Jakobson sice kritizoval naturalismus, nikdy ale neobjasnil, co si pod tímto pojmem představuje. Upozorňuje také na některé společné rysy Schleichera s mladogramatiky. Společné téma vidí v atomismu a fyzikalismu, který směřuje s naturalismem (Sériot, 2002). Avšak, jak bude uvedeno v následujících kapitolách, mladogramatikové se se Schleicherovou teorií neztotožňovali, právě naopak pro ně byla předmětem kritiky.

### 3.2.3 KONVERGENCE X DIVERGENCE

Tyto dva pojmy zde souvisí s otázkou klasifikace jazyků, která, jak již bylo zmíněno, byla jedním z hlavních Schleicherových předmětů zkoumání. Schleicher se zaměřil pouze na genealogickou příbuznost jazyků. Členové Pražské školy však upozornili i na další možnost ovlivňování jazyků – prostorový rozměr. Již výše jsme si uvedli některé Jakobsonovy kritiky adresované organicismu. Sériot píše, že Jakobson kritizoval v podstatě celý biologický model a utvořil protimodel *jehož klíčovými pojmy jsou konvergence, teleologie a prostorový determinismus* (doslova citováno, Sériot, 2002, str. 273). Tato citace přesně shrnuje hlavní body Jakobsonova pojetí jazykovědy.

Dostáváme se tedy k nejdůležitějším zásadám nejen Jakobsona, ale v podstatě celého Pražského kroužku. Teleologií se Jakobson zabýval ve svém textu *The concept of the sound law and the teleological criterion* (In. *Selected Writings I.*). Teleologie úzce souvisí s již mnohokrát zmiňovaným funkčním pojetím strukturalismu. Teleologie je požadavek na to, aby na všechny jevy v jazyce bylo nahlíženo jako na cílené, tedy že mají v jazykové struktuře svůj účel. Na tento problém narazíme i v následující kapitole o mladogramatismu.

---

<sup>28</sup> originální znění: But Schleicher had also made clear that the view of language as an autonomous organism only made sense (if it did) when language was identified with its most structured parts, phonology and morphology.

přeloženo z: DAVIES, Anna Morpugo. *History of Linguistic: Volume IV: Nineteenth-Century Linguistic*. London: Longman, 1998, str. 200.

Přejdeme k dalším dvěma pojmům v Jakobsonově antimodelu. Konvergence a prostorový determinismus spolu souvisí a souvisí také s jazykovou příbuzností. Jakobson byl totiž zastáncem teorie, že se jazyky, které jsou prostorově blízko sebe, se mohou vzájemně ovlivňovat. Tedy jazyky nemusíme klasifikovat pouze na základě jejich genetické příbuznosti, ale také na základě jejich zeměpisné blízkosti. Dochází tedy k jejich sblížování – konvergenci. S touto myšlenkou se ztotožňoval také Nikolaj Sergejevič Trubeckoj. Možno to nazvat také propagací sociologické orientace jazykovědy.

Pro Jakobsona byla nepřijatelná myšlenka, že jazykověda náleží pod přírodní vědy. *Je nutné připomínat, že jazykověda patří ke společenským vědám, a nikoliv přírodním vědám? Není to snad zcela evidentní? [...] Schleicherova doktrína, doktrína velkého naturalisty v jazykovědě, již byla dávno vyvrácena, a přesto se ještě můžeme setkat s některými pozůstatky. [...] Tato tendence je zcela v rozporu se sociologickou orientací moderní jazykovědy.*<sup>29</sup> Také Trubeckoj se přikláněl sociologické orientaci jazykovědy a jazyk považoval za jev úzce spjatý s kulturou a folklórem (Toman, 2011).

Jak víme z předchozích kapitol, Schleicher zastával myšlenku čistého jazyka a jazyky smíšené považoval za zdegenerované: *smíšený jazyk není ničím jiným než zrůdou*<sup>30</sup>, což je zcela v rozporu s jazykovou konvergencí. Schleicher tedy svým modelem genealogického stromu a myšlenkou čistých jazyků propagoval jazykovou divergenci.

Nutno ještě podotknout, že Pražský lingvistický kroužek nebyl první, kdo jazykovou divergenci odmítal. Ještě před jeho vznikem se objevovala řada odpůrců

---

<sup>29</sup> originální znění: Est-il besoin aujourd'hui de rappeler que la linguistique appartient aux sociales et non à l'histoire naturelle? N'es-ce pas un truisme évident? [...] La doctrine de Schleicher, ce grand naturaliste dans le domaine de la linguistique, est ébranlée depuis longtemps, mais on en trouve encore maintes survivances. [...] Cependant cette tendance es en désaccord avec l'orientation sociologique de la linguistique moderne. (originál Jakobson, Selected Writings I, 1962, str. 234) přeloženo z: JAKOBSON, Roman. Selected Writings I.: Phonological studies. Gravenhage: Mouton&Co, 1962, str. 234.

citováno z: SÉRIOT, Patrick. Struktura a celek. Praha: Academia, 2002, str. 185.

<sup>30</sup> SÉRIOT, Patrick. Struktura a celek. Praha: Academia, 2002., str. 114.

Schleicherova modelu. Za všechny jmenujme například Hugo Schuchardta nebo vlnovou teorii Johannese Schmidta.

#### **4. Mladogramatikové v pracích členů Pražského lingvistického kroužku**

Cílem této kapitoly bude vyložit, jak se členové Pražského lingvistického kroužku vyjadřovali o mladogramatické škole. Mladogramatická škola byla předmětem téměř všech textů, ve kterých členové Pražského lingvistického kroužku zmiňovali lingvistiku 19. století. Mimo tyto texty (viz níže) budu vycházet také z knihy *Struktura a celek* od Patricka Sériota (2002).

Předtím se však považuji za důležité představit mladogramatickou školu. Přitom budu vycházet z monografie českého mladogramatika Emanuela Kováře *O škole mladogramatické* (1885). V této knize Kovář shrnuje dějiny, metody a dosavadní dosažené výsledky mladogramatické školy. Cíle a metody mladogramatického zkoumání lingvistiky shrnuli také Hermann Osthof a Karl Brugmann ve své předmluvě k *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*<sup>31</sup>. Dále se budu věnovat „bibli“ mladogramatiků, za kterou je považována kniha Hermanna Paula *Prinzipien der Sprachgeschichte* (1886)<sup>32</sup>. Ze sekundární literatury budu nejvíce čerpat z knihy Anny Morpurgo Davies (1998).

---

<sup>31</sup> Budu vycházet z anglického překladu, který je k dispozici na <http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/books/read14.html>

<sup>32</sup> Kniha *Prinzipien der Sprachgeschichte* byla v roce 1970 H. A. Strongem přeložena do angličtiny a vyšla jako *Principles of the history of language*. Z tohoto překladu budu vycházet.

## 4. 1 MLADOGRAMATIKOVÉ

Mladogramatická škola vznikla v 70. letech v Lipsku jako reakce na doposud dosažené výsledky v lingvistickém zkoumání. Kladli si za cíl znovu prozkoumat dosavadní výsledky a zavést modernější metody bádání. Hlavními představiteli nově vzniklé školy byli Hermann Paul, Karl Brugmann, August Leskien, Berthold Delbrück, Hermann Osthoff, Wilhelm Braune a Eduard Sievers. V Čechách má k této škole blízko Jan Gebauer a Emanuel Kovář.

Jak již bylo zmíněno v úvodu k této kapitole, mladogramatickou školu si představíme na základě textu Emanuela Kováře O škole mladogramatické a na základě úvodu k časopisu *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, jehož autory jsou Karl Brugmann a Hermann Osthoff a nesmíme opomenout také *Prinzipien der Sprachgeschichte* od Hermannu Paula.

Davies (1998) o Paulově knize píše: *První věta v úvodu nám může posloužit jako obecný souhrn předpokladů a cílů: jazyk, jak jsme již řekli, je předmětem historického výzkumu jako všechny produkty lidské kultury, ale jazyková historie, stejně jako všechny formy historie, musí být doprovázena disciplínou, která se týká obecných podmínek historického vývoje a která zkoumá podstatu a funkci všech faktorů, které zůstávají navzdory změnám konstantní.*<sup>33</sup>

Celý úvod *Prinzipien* se zabývá vědou jako takovou, jejími principy a vztahem k historii a historickým výzkumem. Nastiňuje zásady lingvistického výzkumu mladogramatiků, tedy to, že jazyk se má zkoumat z tolika úhlů pohledu, z kolika to je možné. Dále také rozděluje historickou vědu na psychickou a fyzikální. Pro výzkum považuje za důležité spojit obě tyto vědy.

Dále se velmi podrobně věnuje psychologii. Paul zmiňuje *Völkerpsychologie* Lazaruse a Steinthala a také nesouhlas s nimi, doslova píše, že [...] *definice, které jsou navrženy v tomto úvodu, jsou neudržitelné, částečně*

---

<sup>33</sup> originální znění: The first sentence of the introduction can serve as a general summary of assumptions and aims: language, we are told, is subject to historical treatment like all products of human culture, but linguistic history, like all forms of history, must be accompanied by a discipline which is concerned with the general conditions of historical development and which investigates the nature and operation of all factors which remain constant through change.

přeloženo z: DAVIES, Anna Morpugo. *History of Linguistic: Volume IV: Nineteenth-Century Linguistic*. London: Longman, 1998, str. 246.

*zavádějící a zakrývají skutečný stav věci.*<sup>34</sup> Nesouhlasí s jejich pojetím psychologie jako psychologie národů, ale podle Paula se psychologie má zabývat obecnými podmínkami duchovních procesů.

Přes psychologii Paul se plynule dostává ke komunikaci a k jazyku. Jazyk podle něj zahrnuje obě složky historické vědy výše zmíněné, tedy jak psychickou, tak fyzikální (viz v *Morphologische Untersuchungen*). Paul klade důraz na individualitu. *Každé jazykové tvoření je vždy dílem pouze jediné osoby. Není pochyb, že lidé vytváří podobné produkty, ale žádný tvořivý proces ani výsledný produkt nejsou totožné.*<sup>35</sup> Podobně jako Paul nám představuje mladogramatickou školu a její zásady také Emanuel Kovář. Nutno jen poznamenat, že Kovářův text je nejen představení zásad mladogramatické školy, ale také historiografickým textem, tedy že se zabývá mladogramatickou školou z pohledu vnějšího pozorovatele. Jelikož však sám Kovář byl mladogramatikem, nemůžeme brát jeho historiografický pohled na mladogramatiky jako zcela nezaujatý. Můžeme to označit Koernerovým pojmem „propagandistické dějiny lingvistiky“ (viz. Koerner, 1999). Proto se pokusím vybrat z textu jeho myšlenky jako jednoho z mladogramatiků, které jsou podloženy jinými mladogramatickými texty a upozornit na to, kdy Kovář v textu vystupuje jako historikograf.

Kovář - historikograf prohlašuje mladogramatiky za novou školu a směry předchozí označuje za starou školu. Stejněho přirovnání si níže můžeme všimnout také u Pražské školy, která samu sebe považuje za školu novější a lingvistické směry 19. století označují jako školu starší (Mathesius). U obou těchto škol je možné pozorovat stejný entuziasmus při prosazování svého pojetí lingvistiky a při posuzování (možno říci i odsuzování) proudů, které jim předcházely. Obě školy

---

<sup>34</sup>originální znění: [...] definitions proposed in this introduction are untenable, in part misleading, and tending to conceal the real state of things.

přeloženo z: PAUL, Hermann. Principles of the history of language. London: LONGMANS, GREEN, AND CO., 1891, str. 32.

<sup>35</sup>originální znění: Every linguistic creation is always the work of one single individual only. Several no doubt may create similar products, but neither the act of creation nor the product is affected by that.

přeloženo z: PAUL, Hermann. Principles of the history of language. London: LONGMANS, GREEN, AND CO., 1891, str. 43.

vznikly jako reakce na předešlou lingvistiku. Stejně tak, jako se strukturalistické směry od sebe v jistých bodech odlišovaly, tak ani mladogramatická škola nebyla jednotná. Anna Morpurgo Davies (1998) píše, mladogramatikové se sblížovali v lingvistice, avšak existovaly mezi nimi spory ohledně psychologie.

O co tedy mladogramatické škole šlo? *Od nové školy se žádalo, aby nestavěla úryvkovitě, aby ukázala celou svou budovu, své zásady, svůj system, svou metodu a dokázala jejich pravdivost, aby dokázala, že jazyk staré fáse se měnil právě tak, jako jazyky nové.*<sup>36</sup> Takto to historiograficky podává Kovář a dále přiznává, že mladogramatická škola nepodává celistvý systém, ale pouze základní názory o jazyce, cíl a metodu jazykovědy.

V úvodu k *Morphologische Untersuchungen...* se píše, že v předchozích jazykovědných proudech byl dopodrobna zkoumán jazyk, ale nikdo se nezajímal o lidskou řeč a její faktory. Mechanismus lidské řeči má duševní a fyzický aspekt a lingvista by se měl zabývat oběma aspekty stejně důkladně. Primární je pro mladogramatiky jazyk mluvený, nikoliv psaný, protože *každý skutečný jev jazykový objevuje se jen v jazyce mluveném, mimo kterýž není jazyka žádného. Mluva napsaná není mluvou, tu jen si ku písmu přimýšlíme, a objevuje-li se v ní některý jev, jehož nenalezneme v jazyce mluveném, pak nemá oprávněnosti a podstaty.*<sup>37</sup> Tento nedostatek vytýkali organicismu, neboť Schleicher využíval pro svou teorii pouze jazyků psaných.

Dále Kovář objasňuje, jak se vypořádat s tím, že některé národy a s nimi i jejich mluvené jazyky zanikly a dochovaly se pouze písemné památky. Posuzovat mluvu těchto vymřelých národů lze z poměru jazyka mluveného a psaného z dnešní doby, a tento poměr pak aplikovat na památky zaniklých národů. Mladogramatikové tak počítali se statistickými daty. *Živý jazyk, jehož jakýsi takýsi obraz poskytují nám památky nejstarší, byl matkou jazyka pozdějšího, jenž jeví se v památkách mladších, a tento matkou ještě pozdějšího, jenž jeví se v památkách ještě mladších.*<sup>38</sup> Hraje zde důležitou roli také již několikrát zmiňovaný lidský faktor a zákony, jimiž je mluva lidstva řízena.

---

<sup>36</sup> KOVÁŘ, Emanuel. O škole mladogramatické. Praha: Státní nakladatelství, 1885, str. 11.

<sup>37</sup> KOVÁŘ, Emanuel. O škole mladogramatické. Praha: Státní nakladatelství, 1885, str. 14.

<sup>38</sup> KOVÁŘ, Emanuel. O škole mladogramatické. Praha: Státní nakladatelství, 1885, str. 15.

Tyto zákony jsou charakteristickým znakem mladogramatické školy a také nejvíce diskutovaným tématem škol následujících. Jsou zmíněny také v úvodu k *Morphologische Untersuchungen...*, kde jsou explicitně formulovány dvě hlavní zásady mladogramatiků. První zásada je, že každá změna zvuku se provádí mechanicky, neboť je řízena zákony, které nepřipouštějí žádnou výjimku. Tzn., že směr zvukového posunu je vždy stejný pro všechny členy jazykového společenství kromě případu, kdy dochází k rozdělení do dialektů.<sup>39</sup> Druhá zásada je, že by měla být přijata nejlépe nejstarší jazyková norma, a podle ní by měly být posuzovány všechny jazykové jevy. Jazykové jevy, které se vyskytovaly v minulosti, jsou analogické těm, které se vyskytují v současnosti.<sup>40</sup>

Uznání principu analogie je pro mladogramatickou školu stejně důležité, jako hláskové zákony. Mladogramatikové věřili, že se jazyk přizpůsobuje všeobecně platným zákonům, avšak v některých případech se od těchto zákonů odchyluje. Analogie byla, možno říct, jakási „berlička“, kterou mladogramatikové vysvětlovali tyto odchylky. Kovář používá také název „živější jazykové povědomí“, pod který shrnuje tyto odchylky a vysvětluje to tak, že některé jazykové jevy byly živěji v jazykovém povědomí, než jiné jevy. Analogie má také za následek vznik výjimek, jako jsou útvary nové a naopak vznik archaismů.

Metoda, se kterou mladogramatikové pracovali, byla, ostatně jako v celém 19. století, metoda historicko-srovnávací. Srovnávací metodu používali jako potvrzení pozorování historického vývoje jazyků. Na základě tohoto srovnání pak jazykovědci zjišťují, které jazyky jsou si příbuzné. Kovář upozorňuje na to, že mladogramatikové se při tomto srovnávání zaměřují pouze na indoevropské jazyky.

Přejdeme nyní k samotným jazykovým změnám. Paul v *Prinzipien* píše, že je důležité si uvědomit, že zvuk tvoří jak fyzické, tak i psychické procesy. Tyto procesy jsou zásadní také při jazykových změnách. *Pokud jde o působení mluvidel, tu změny jsou dvojí podle toho, zda na činnost mluvidel nic mimo jejich vlastní nutkání po posouvání skupin hláskových nepůsobí, či zda působí na ni též činnost*

---

<sup>39</sup> parafrázováno z: *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* dostupné z <http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/books/read14.html>

<sup>40</sup> parafrázováno z: *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* dostupné z <http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/books/read14.html>



*duševní, kde příčiny změn ve výslovnosti nejsou pouze v mluvidlech, ale spíše mimo ně.*<sup>41</sup> Kovář tak naznačuje, že protože je slovo součástí věty, lidé si lépe zapamatují smysl té věty a neuvědomují si znění samotných hlásek, proto ani drobných odchylek v nich. Dále existují hláskové změny, jejichž příčina je pouze v mluvidlech. Tyto změny se *dějí bezvědomým posouváním skupin hláskových, jehož příčinou je snaha po ulehčení, pokud smysl vysloveného tím ničeho neutrpí.*<sup>42</sup> Výsledkem těchto změn je jednoduchý, elegantní a celkově uspořádaný jazyk.

S jazykovými změnami dávají mladogramatikové do souvislosti také otázku významu. Paul to shrnuje těmito slovy: To, co má v jazyce tendence sdružovat se do skupin, je známkou toho, že jsou to pro daný jazyk živé tvary. Naopak jevy, které stojí na periferii, mimo takové skupiny, takové jevy vymírají.

Nakonec se podívejme, jak mladogramatikové viděli předchozí směry 19. století, zejména Schleicherův organicismus (podrobněji viz kapitola August Schleicher v pracích členů Pražského lingvistického kroužku). Kovář jako historiograf to ve svém textu zmiňuje proto, že Schleicherova koncepce lingvistiky předcházela mladogramatické a mladogramatikové se vůči ní potřebovali vymezit. Koneckonců, stejně tak postupoval Pražský lingvistický kroužek. Na začátku svých textů se vrátil k tomu, jaká byla lingvistika předchozí, a navázal tím, jaká je a čím se zabývá lingvistika novější.

Proč zde zmiňuji pohled mladogramatiků na organicismus? Mladogramatikové viděli sami sebe jako konfrontaci se Schleicherem. Vymezili se vůči němu a považovali svůj pohled na lingvistiku za odlišný. Na základě srovnání Kovářova pohledu na organicismus a následného Schleicherova díla *Compendium der vergleichenden Grammatik der Indogermanischen Sprachen* (viz kapitola August Schleicher v pracích členů Pražského lingvistického kroužku) poukážeme na rozdíly, které viděli mladogramatikové mezi sebou a Schleicherem. Pražský lingvistický kroužek pohlížel, zařazuje tyto dvě odlišné školy do jednoho směru, kterému přisuzoval stejné tendence a rozdíly mezi nimi opomíjí.

---

<sup>41</sup>KOVÁŘ, Emanuel. O škole mladogramatické. Praha: Státní nakladatelství, 1885, str. 23.

<sup>42</sup>KOVÁŘ, Emanuel. O škole mladogramatické. Praha: Státní nakladatelství, 1885, str. 24.

Jak tedy charakterizuje Kovář organicismus? *Schleicher nedošel nikdy ku pravému poznání onoho ohromného rozdílu, jaký je mezi organickou přírodou a jazykem. Jazyk mu byl přírodním organismem a podle něho se jazyk vyvíjí, jako každý jiný organismus. Že i duševní činnost na jazyk působí, neuznával.*<sup>43</sup> Zajímal se pouze o vnější tvary slov, ne o význam. Zkoumal vývoj indoevropských jazyků a chtěl sestrojít prajazyk z dochovaných jazykových výrazů pomocí srovnávací jazykovědy. Kořeny považoval za původní slova a původní tvary také u našich jazyků. Jazyky rozděloval na izolující, ty byly podle Schleichera nejjednodušší, aglutinační a flexivní, které byly nejdokonalejší. *Vývin skutečných tvarů vysvětloval se ze sestrojených patvarů vždy jen změnami hláskovými, z nichž mnoho se nedalo a nedá dokázati.*<sup>44</sup> Schleicher podle Kováře rozlišoval ve vývoji jazyků dvě doby – dobu předhistorickou (doba vývoje) a dobu historickou (doba úpadku). Podle Schleichera se nedokonalé jazyky v době předhistorické vyvíjely, až dosáhly dokonalosti a v době historické se otírají, čímž ztrácejí na své dokonalosti.

Mladogramatikové organicismus odmítali, zejména pro jeho přecenění tvarů a nezáměrem o psychickou stránku jazyka. Odmítli také Schleicherovo rozdělení vývoje jazyků, protože *jazykové památky jednotlivých našich jazykův jsou z dob rozdílných, sanskrta má je již z druhého tisíciletí před Kristem, litevština až že šestnáctého století po Kristu. Proto i doba předhistorická je pro rozdílné jazyky rozdílná [...].*<sup>45</sup> Vytýkají mu také nezáměrem o zákony vývoje jazyka. Schleicherův cíl, poznat vývoj všech jazyků od jejich počátků je nedostizitelný, protože nevyplývá z poznání zákonů.

Hlavním odpůrcem organicismu byl Heymann Steinthal, který *ukázal, že jazyk není organismus, že jazykozpyt není vědou přírodní, ale historickou, že jazyk má mimo vnější též vnitřní stránku, kterou měl a má za důležitější.*<sup>46</sup> Charakteristikou Steinthalovy školy se v této kapitole nebudu zabývat, není to důležité z toho důvodu, že Pražská škola Steinthalova zařazuje do analytickosrovnávacího proudu, ne do genetickosrovnávacího jako Schleichera a

---

<sup>43</sup> KOVÁŘ, Emanuel. O škole mladogramatické. Praha: Státní nakladatelství, 1885, str. 5.

<sup>44</sup> KOVÁŘ, Emanuel. O škole mladogramatické. Praha: Státní nakladatelství, 1885, str. 7.

<sup>45</sup> KOVÁŘ, Emanuel. O škole mladogramatické. Praha: Státní nakladatelství, 1885, str. 8.

<sup>46</sup> KOVÁŘ, Emanuel. O škole mladogramatické. Praha: Státní nakladatelství, 1885, str. 9.

mladogramatiky. Steinthalovi se budu věnovat v kapitole o psychologismu v pracích členů Pražského lingvistického kroužku. Jen podotkneme, že ač byl Steinthal Schleicherovým odpůrcem, mladogramatická škola ani jeho pojetí lingvistiky nepovažovala za uspokojivé.

## **4.2 MLADOGRAMATIKOVÉ OČIMA ČLENŮ PRAŽSKÉHO LINGVISTICKÉHO KROUŽKU**

V této kapitole se dostaneme k samotným textům členů Pražského lingvistického kroužku a zaměříme se na analýzu toho, co napsali o mladogramatické škole.

Jak již bylo výše zmíněno, Mathesius klasifikoval jazykovědu 19. století na genetickosrovnávací směr a analytickosrovnávací směr. V jeho textech najdeme převážně komentáře k těmto směrům obecně, než že by se konkrétně vymezoval vůči určitým lingvistům. Proto to, co podle něj charakterizuje A. Schleichera, platí také pro mladogramatiky. Protože však již víme, že mladogramatici s teorií organicismu nesouhlasili, některé Mathesiovy výtky, či výroky, mohou platit do větší či menší míry pro každou školu jinak. Srovnáme si je v závěrečném shrnutí této části. Níže se budeme věnovat pouze mladogramatikům očima členů Pražské školy.

#### 4.2.1 SYNCHRONIE X DIACHRONIE

Mathesius ve svém textu *Nové proudy a směry v jazykovědném bádání* (In. Vachek, 1972) kritizuje genetickosrovnávací školu za to, že měla *omezené pole bádání*. Jak víme, Mathesius apeloval na syntézu synchronního a diachronního zkoumání jazyka. Zřejmě tedy touto charakteristikou chtěl upozornit na absentující synchronní aspekt zkoumání jazyka u mladogramatiků a jejich přeceňování diachronního zkoumání. Tento názor potvrzuje i v několika dalších textech. V textu *Funkční lingvistika* píše: *Škola mladogramatická, jejíž vítězství před šedesáti lety zahájilo údobí, které dnes ustupuje údobí novému, věřila pevně, že jediná opravdu vědecká metoda jazykozpytného bádání je metoda historická, a všechno, co se v jazykozpytu této metody nepřidržovalo, zahrnovala pod odsuzující název mluvnice popisné.*<sup>47</sup>

V tomto bodě dejme Mathesiovi částečně za pravdu. Z předchozí kapitoly můžeme skutečně usoudit, že pro mladogramatiky byl historický vývoj jazyků skutečně primární. Proč mu tedy dávám za pravdu jen částečně? Ač zkoumali mladogramatikové pouze historický vývoj, není pochyb o tom, že si uvědomovali také důležitost stadia živého současného jazyka. Vyplývá to z Kovářova textu, konkrétně z pasáže, kterou jsem již výše citovala. Mladogramatikové si uvědomovali, že některé jazyky jsou již vymřelé a proto k jejich rekonstrukci přistupovali z komparace současného mluveného jazyka a dochovaných písemných památek. Není to tedy tak, že by mladogramatikové současný jazyk zcela ignorovali. Mathesius měl tedy pravdu v tom, že výzkum současného jazyka nebyl jejich hlavním cílem. Nelze však mluvit o jeho totální ignoraci, neboť současný jazyk byl mladogramatikům prostředkem, jak se dobrat jejich hlavního cíle – historické rekonstrukce.

S čím však souhlasit nelze je jeho srovnání starší školy (mladogramatické) a školy novější (PLK). Mathesius je srovnává takto: *Kdybychom chtěli uvést všechny tyto rozdíly mezi lingvistikou starší a lingvistikou novou na společný základ, mohli bychom říci asi tolik: nová lingvistika chápe jazyk jako něco živého, cítí za slovy mluvčího nebo pisatele, z jejichž úmyslu slova ta vyplynula a uvědomuje si, že ve*

---

<sup>47</sup> MATHESIUS, Vilém. *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982, str. 29.

velké většině případů byla ta slova mířena na posluchače nebo čtenáře.<sup>48</sup> Z Paulova úvodu k Prinzipien der Sprachgeschichte však vyplývá téměř totéž. Důrazně zde upozorňuje na nutnost brát v potaz člověka jako mluvící bytost.

Mathesiovu výtku omezeného pole bádání můžeme v tomto smyslu chápat proto, že jeho cílem byla syntéza synchronní a diachronní metody. Při snaze prokázat důležitost synchronní metody Mathesius odkazuje na svůj text O potenciálnosti jevů jazykových, kde dokazuje, že i metodě synchronické je potřeba se věnovat, protože *umožňuje větší pronikavost analýzy*<sup>49</sup> Dále také bez této metody nelze zkoumat expresivní a sdělnou funkci jazyka, nelze udělat úplný rozbor základních gramatických funkcí, zkoumat problémy funkce a existence slova, podstaty tvoření vět, rozbor emocionálních prvků v jazyce, rytmus a pořádek slov. (Mathesius, In. Vachek, 1972)

Mathesius si sice uvědomoval důležitost obou metod, ale sám byl zastáncem spíše synchronní metody: *jedině analýzou celého komplexu jazykových jevů existujících současně v dané době je možné pochopit jejich vzájemnou synchronickou souvislost, která je pojí v jazykový systém.*<sup>50</sup> Tedy jinými slovy Mathesius tvrdí, že pouze studium současného stavu jazyka, tedy bez nutnosti brát v potaz historii, může poskytnout úplný obraz jazykového systému. Vytýká mladogramatikům jejich neschopnost správně uchopit pojem systém. A právě jazyk jako systém je pro Pražský kroužek a celý strukturalismus klíčový.

V dopise ze dne 3. března 1945, který psal Mathesius Bohuslavu Havránkovi, se dokonce sám přiznává k tomu, že odmítal historickou metodu: *Když jsem začal samostatně pracovat jako jazykozpytec, byla metoda diachronická v takové převaze, že ubíjela možnosti dalšího vývoje. Proto jsem se postavil proti ní a pracoval jsem důsledně synchronicky, třebaže jsem nikdy nepopíral oprávněnost metody diachronické.*<sup>51</sup>

---

<sup>48</sup>MATHESIUS, Vilém. Jazyk, kultura a slovesnost. Praha: Odeon, 1982, str. 30.

<sup>49</sup>VACHEK, Josef. Z klasického období pražské školy 1925-1945. Praha: Academia, 1972, str. 6

<sup>50</sup>MATHESIUS, Vilém. Jazyk, kultura a slovesnost. Praha: Odeon, 1982, str. 29

<sup>51</sup>HAVRÁNKOVÁ, Marie. Pražský lingvistický kroužek v korespondenci: Bohuslav Havránek, Roman Jakobson, Vilém Mathesius, Jan Mukařovský, Bohumil Trnka, Miloš Weingart: korespondence z let 1923-1970. Praha: Academia, 2008, str. 362.

#### 4.2.2 FUNKCE X FORMA

Uvedli jsme si, že strukturalismus chápe jazyk jako systém a Pražský kroužek to ještě doplňuje a chápe jazyk jako funkční systém. Problémem mladogramatiků podle členů Pražského kroužku nebylo jen to, že nedokázali specifikovat jazyk jako systém, ale vytýkají mu také nezáměr o účelovost jazykových prostředků.

Mathesius ve svém textu *Funkční lingvistika* (In. *Jazyk, kultura a slovesnost*, 1982) kritizuje nadvládu fonetiky a fyziologicko-genetický rozbor mladogramatické školy. Ten se snažil zachytit všechny pohyby mluvidel při řeči a nevěnoval se tomu, že artikulace a artikulované zvuky mají svůj smysl. Mathesiova funkční lingvistika po tomto významu pátrá a místo fonetiky nastupuje fonologie, která zkoumá fonémata, což jsou hlásky s funkčním významem.

Stejné stanovisko zastává i R. Jakobson ve svém textu *The concept of the sound law and the teleological criterion*.<sup>52</sup> Jakobson zde píše, že *jazyk, zejména jeho zvuková složka, nemůže být analyzován bez přihlídnutí k účelu, ke kterému tento jazyk slouží. Pokud se tak stane, hláskové zákony pozbývají platnosti*.<sup>53</sup>

V tomto bodě nezbyvá než s Jakobsonem a Mathesiem souhlasit. U Kováře, Paula i Brugmann a s Osthoffem jsem našla zmínky o důležitosti individua, mluvy, živého jazyka, psychické i fyzické činnosti, zákonech v jazykových změnách, nikde jsem ale nenarazila na to, že by se ptali po účelu jazykových prostředků. Kovář také píše, že jedním z nejdůležitějších úkolů jazykovědy je *poznati a posouditi vývoj jazykův a poznati zákony jeho*. Toto byl hlavní cíl mladogramatické školy.

Jakobson také v tomtéž textu zdůrazňuje, že jazyková funkce nutně souvisí s tím, že jazyky se ovlivňují navzájem i tím, jak jsou umístěny geograficky. Vraťme se proto ještě k dříve zmíněnému *omezenému poli bádání*. Ač se zdá, že Mathesius tímto *omezeným polem bádání* myslel skutečně jejich absenci pohledu na jazyk ze synchronního pohledu, musíme vzít v potaz i jiná omezení, která by mohla být vůči mladogramatikům relevantní. Jak již bylo výše zmíněno. Mladogramatikové se

---

<sup>52</sup>dostupné v: JAKOBSON, Roman. *Selected Writings I.: Phonological studies*. Gravenhage: Mouton&Co, 1962.

<sup>53</sup> parafrázováno z: JAKOBSON, Roman. *Selected Writings I.: Phonological studies*. Gravenhage: Mouton&Co, 1962, str. 1.

zaměřovali výhradně na indoevropské jazyky a jejich genealogickou příbuznost. Jakobson se opírá také o geografii a prostorový determinismus, na jejichž základě vytvořil základy pro teorii vlivu prostředí na příbuznost jazyků. I v tomto ohledu tedy možno považovat pole bádání mladogramatiků za limitované.

#### 4.2.3 MECHANICISMUS

S mladogramatickou školou je v textech členů Pražského lingvistického kroužku spojován pojem mechanicismus. Jak tomuto pojmu má však čtenář porozumět? Internetová encyklopedie vysvětluje mechanicismus takto: *Mechanismus/mechanicismus je víra, že přírodní celky (hlavně živé) jsou jako stroje nebo artefakty, složené z částí, mezi nimiž není žádný vztah. Zdroj aktivity není věc jako celek, ale jsou jí její části.*<sup>54</sup>

V textech Viléma Mathesia se tento pojem vyskytuje v souvislosti s mladogramatickou školou velmi často. Avšak Mathesius mechanicismus primárně nikde nevysvětluje, nikde není přesně definováno, co se tím, že mladogramatici byli mechanističtí, vlastně myslí. Abychom se dobrali nějaké jeho (i ostatních členů Pražského lingvistického kroužku) představy o pojmu mechanicismus, podívejme se, ve kterých textech a v jakém kontextu se tento pojem vyskytuje. Nutno předem upozornit, že mechanističtí nebyli podle Pražského kroužku jenom mladogramatikové.

Tak například Nikolaj S. Trubeckoj se ve svém textu Americká kniha podnětných nápadů o jazyce (In Slovo a slovesnost, 1936, číslo 4) věnuje americkému lingvistovi Georgu Kingsley Zipfovi a jeho knize Psychobiologie jazyka. Úvod do dynamické filologie, ve které jsou definovány Zipfovy zákony. Trubeckoj mu vytýká mechanistické pojetí tímto způsobem: *Druhý zákon se vztahuje na délku slov: čím delší je slovo, tím řidčeji se vyskytuje. Také tento zákon je důležitý. Názorně se však přitom projevují vady mechanistického pojetí Zipfova: autor nepočítá s tím, že délka slov v značné míře závisí na stylu daného textu. [...] Nejslabší je třetí kapitola, pojednávající o fonématech. Protože autor chce i frekvenci fonémat uvést do mechanické číselné formule, musí měřit fonémata, což se nedá provést bez umělých, libovolných předpokladů. Také výběr materiálu je tu*

---

<sup>54</sup> přeloženo z <http://en.wikipedia.org/wiki/Mechanicism>

*umělý. [...]Problémy položené Zipfem v této kapitole jsou velmi závažné, ale nemohou být řešeny mechanisticky. Pro frekvenci fonémát je rozdíl mezi bezpříznakovými a příznakovými členy fonologického protikladu mnohem důležitější než umělé rozlišování stupňů velikosti a složitosti („magnitude of complexity“).<sup>55</sup>*

Tato citace do značné míry potvrzuje výše zmíněnou definici. Trubeckoj tedy zřejmě chápe mechanicismus tak, že jazyk jako takový nezávisí na jeho uživatelích a na tom, jak je jazyk používán v různých situacích. Podobně to chápe také Mathesius. Přestože mechanicismus explicitně nevysvětluje, v jeho článku Dvojí úsilí o zjednodušení angličtiny (In Slovo a slovesnost 1936, č. 4) můžeme nalézt náznak toho, co znamená mechanické pojetí. Mathesius zde píše, že *záměrné zasahování do vývoje jazyka se dalo ode dávna ve všech oblastech jazykové kultury[...], ale jazykozpytná teorie neposkytovala vždy takovým snahám stejně příznivou oporu, neboť často viděla ve vývoji jazyka výsledek přírodních sil, jejichž souhrn lidské zasahování jenom kazí a ruší. Platí to také o období mladogramatickém, dnes doznávajícím, které se k různým pokusům o řízení jazyka stavělo podle jejich povahy buď zcela odmítavě nebo alespoň s nedůvěřivou zdrželivostí.*

Z této citace můžeme tedy usoudit, že Mathesius chápe mechanicismus jako jakési nebrání ohledu na lidský faktor v jazyce, tedy na užívání jazykových prostředků jeho nositeli a na účel jazykových výrazů. Nutno říci, že Mathesius se na mladogramatickou jazykovědu dívá příliš zjednodušeně, a proto se nelze divit, že „dává na jednu hromádku“ mladogramatiky a Augusta Schleichera, který viděl jazyk jako organismus (viz kapitola August Schleicher v pracích členů Pražského lingvistického kroužku). Pak by ale mladogramatikové v tomto ohledu nebyli mechanici, protože jak už jsme si řekli výše, pro Paula byl lidský faktor v jazyce velmi důležitý, funkční pohled na jazyk však v potaz skutečně nebral.

Mathesius také píše: *Vnější hláskoslovná stránka jazykových fakt byla zdůrazňována naprosto neúměrně a domněle zřejmá spolehlivost přesných metod, dotvrzovaná objevem hláskoslovných zákonů, vedla k předsvědčení, že dosažené*

---

<sup>55</sup> TRUBECKOJ, Nikolaj Sergejevič. Americká kniha podnětných nápadů o jazyce. Slovo a slovesnost. 1936, roč. 2, č. 4.



výsledky je třeba pokládat za definitivní.<sup>56</sup> I z této citace můžeme pochytit jistou definici mechanicismu. Vyplývá z ní téměř totéž, co z citace předchozí, tedy přeceňování popisu jazykových faktů bez ohledu na jejich účel. Navíc zde ještě Mathesius upozorňuje to, že jejich hláskové zákony a metody brali jako automaticky správné. Mechanicismus si můžeme vykládat jako něco, co je chápáno jako automatické, bez odchylek.

Upozorněme ještě na citaci Trnky z kapitoly o Schleicherovi: *Autonomní vývoj, který má daná věda uvnitř celkového pohybu, rozlišuje ji od věd jiných a působí, že tendence objevující se v jiných vědách se nepřenášejí do ní mechanicky, nýbrž se podřizují jejím vlastním strukturním složkám.*<sup>57</sup> V tomto případě můžeme pojmu mechanicky rozumět stejně, jako v případě Mathesiova výroku. Trnka to zde na rozdíl od Mathesia ještě specifikuje, tedy že mechanické je něco automatického, co nebere v potaz strukturu.

Jelikož Pražská škola propagovala funkční strukturalismus, tedy zabývala se funkcemi a účelem jazykových prvků, je zřejmé z toho, co bylo napsáno o mechanicismu, že v jejich podání má tento pojem negativní konotaci.

V kapitole o mladogramatické škole jsem se zmínila o hláskových změnách a jejich zákonech. Připusťme, že byly mechanické, tak jak tvrdí jejich odpůrci. Pokud byly mechanické, pak nejspíše proto, že byly zdůvodňovány pomocí statistických dat a nepřipouštěly žádných výjimek, kromě analogie. Pokud by tedy mechanický znamenalo statistický, pak bychom museli brát jako mechanického i Mathesia. A např. J. Toman tak také charakterizuje jeho text O potenciálnosti jazykových jevů: *Celkem se dá říci, že toto pojednání budí dojem, že Mathesius se pustil do ambiciózní syntézy faktů nashromážděných z různých oblastí, aby je prozkoumal z jednoho sjednocujícího hlediska. Po stránce metodologické však jeho názory nejsou nijak zvlášť pronikavé. Jsme téměř v pokušení říci, že na rozdíl od svých vlastních výzev k vědecké odvaze [...] byl Mathesius sám poněkud zdrženlivý při zavádění této odvahy do praxe. Dosud ze sebe totiž zcela nesetřásl scientistické*

---

<sup>56</sup> VACHEK, Josef. Z klasického období pražské školy 1925-1945. Praha: Academia, 1972, str. 5.

<sup>57</sup> VACHEK, Josef. Z klasického období pražské školy 1925-1945. Praha: Academia, 1972, str. 57

*paradigma 19. století – zajímala ho především data, nikoli teorie, a kouzelným klíčem byla statistika.*<sup>58</sup>

#### 4.3.3.1 Mechanicismus x organicismus

Tuto kapitolu jsem zde zařadila z toho důvodu, že členové Pražské školy, zejm. Jakobson, Trubeckoj, ale i Mathesius, tyto dva pojmy často stavěli vedle sebe. Mathesius to nedělá explicitně, ale můžeme tak usuzovat již z jeho rozdělení lingvistiky 19. století, z toho, že Schleichera a mladogramatiky zařazuje do jednoho proudu a nebere v potaz, popř. konkrétně neupozorňuje, na odlišnosti, které mezi nimi byli, zvláště na fakt, že mladogramatikové organicismus odmítali.

Roman Jakobson ve své knize *Six lectures on Sound and Meaning* tvrdí, že mladogramatický pohled na jazykovědu byl empiristický a naturalistický. Cituji: *A nejdůležitější a netypičtější pro tuto školu byla cesta jejich nahlížení na zvuky jazyka; v souladu s duchem doby byl jejich pohled přísně empirický a naturalistický*<sup>59</sup> S tvrzením, že byli empirističtí, by se dalo souhlasit, potvrzuje se to v Kovářově textu, ve kterém autor vyzdvihuje jejich snahu vyložit vše na základě statisticky doložených dat. Problematictější je tvrzení o naturalistických tendencích mladogramatiků.

Připomeňme si poznatky z předchozích kapitol. Uvedli jsme si, že mechanicismus je podle členů Pražské školy absencí ohledu na lidský faktor v užívání jazyka. Z tohoto pohledu bychom do jako mechanického mohli označit také Schleichera, který explicitně odmítal lidskou vůli v jazyce, tedy její podíl na jazykových změnách.

Víme však také, že mladogramatikové byli zásadně proti Schleicherově koncepci a že lidská vůle v jazyce pro ně byla neopomenutelným prvkem. Přikláněli se tedy spíše k psychologickému proudu v jazykovědě (viz následující

---

<sup>58</sup>TOMAN, Jindřich. Příběh jednoho moderního projektu: Pražský lingvistický kroužek, 1926-1948. Praha: Karolinum, 2011, str. 103.

<sup>59</sup> originální znění: And most important, and most typical of the school in question, was the way in which they regarded linguistic sounds; in conformity with the spirit of the time their view was a strictly empiricist and naturalistic one.

citováno z: JAKOBSON, Roman. *Six lectures on sound and meaning*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1978, str. 5.

kapitoly). Stejně tak to podává i A. Morpurgo Davies: *Autoři* (myšleno Brugmann a Osthoff) *uznali vliv W. Scherera a H. Steinthala, ale uvedli, že vyvinuli základní principy při poslechu přednášek Leskiena v Lipsku: za první, jazyk není objekt, který má vlastní realitu nezávislou na jeho mluvčích (útok proti Schleicherovi), za druhé, tyto duševní a fyzické aktivity lidských bytostí, které ovlivňují jazyk, musí být vždy stejné (uniformitární principy).*<sup>60</sup>

Davies k tomu dále dodává, že tento krok k psychologismu je logický, neboť pokud mladogramatikové odmítli Schleicherovu myšlenku, že jazyk je nezávislý organismus, pak nezbyvá nic jiného, než uznat, že je závislý na svých uživateli, tedy i na jejich psychice.

Můžeme se tedy domnívat, že si členové Pražské školy tuto skutečnost buď neuvědomovali, nebo na ni, v rámci snahy o zjednodušení rozdělení lingvistiky 19. století, záměrně neupozornili.

Nemůžeme upřít, že jistá podobnost mezi organicismem a mechanicismem je. Obě teorie berou jazyk jako celek složený z částí, které jsou hybnou silou změny. Bylo by však příliš zjednodušené říct, že mladogramatikové byli mechaničtí v tomto smyslu a proto byli v podstatě naturalističtí. Důležitou roli zde hraje zejména fakt, že Pražská škola přistupovala k jazyku z jiného pohledu, pokusila se o komplexnější pohled na jazykovědu i na jazyk jako takový. Proto možná oba tyto směry přiřadila k jednomu směru, vůči kterému se chtěla vymezit.

---

<sup>60</sup>originální znění: The authors acknowledged the influence of W. Scherer" and H. Steinthal, but stated that they had developed their basic principles while listening to Leskien's lectures in Leipzig: first, language is not an object which has a reality of its own independent of its speakers (an attack against Schleicher); secondly, those mental and physical activities of human beings which impinge on language must have been always the same (the uniformitarian principle).  
citováno z: DAVIES, Anna Morpurgo. History of Linguistic: Volume IV: Nineteenth-Century Linguistic. London: Longman, 1998, str. 231.

## 5. Shrnutí

Představili jsme si organicismus Augusta Schleichera a mladogramatiky, zástupce lingvistického proudu 19. století, který Mathesius označil jako genetickosrovnávací. Toto označení můžeme považovat za celkem přesné, neboť cílem těchto představitelů byla genetická klasifikace jazyků s využitím historické rekonstrukce a srovnávání. Poukázali jsme však také na odlišnosti mezi těmito dvěma směry.

Na základě textů členů Pražského lingvistického kroužku jsme si ukázali, jakým způsobem se tito členové vůči genetickosrovnávacímu směru vymezovali. Zejména Pražská škola upozorňovala na přečeňování diachronické metody na úkor synchronní, kterou ale ona sama naopak přečeňovala na úkor diachronní, i když měla původní záměr se tohoto vyvarovat.

Dalším nedostatkem genetickosrovnávacího směru byl podle členů Pražské školy nezáměr o zkoumání účelu jazykových prostředků a zaměřování se pouze na formální stránku. Teleologii prosazoval zejména Roman Jakobson a Vilém Mathesius.

Dalším předmětem kritiky byla klasifikace jazyků. Schleicher byl zastánce jazykové divergence, tvrdil, že neexistují smíšené jazyky. *Na rozdíl od Schleichera mladogramatici připouštěli kontinuitu jazykového vývoje v čase, v prostoru ji však nadále odmítali: myšlenka přenosu kontaktem jim byla naprosto cizí.*<sup>61</sup> Myšlenku prostorového determinismu prosazovali zejména Jakobson a Trubeckoj.

Zaměřili jsme se také na problematiku mechanicismu. Poměrně výstižně ji můžeme shrnout Mathesiovými slovy při jeho vzpomínání na Gebauera a mladogramatického období v Čechách před nástupem Pražské školy: *Pamatuji se, že jednou po sobě odmítl několik pokusů o výklad nějakého slova, v zásadě správných, protože vykladači neužili přesné formulace, že „toto slovo vypadlo ze své formální kategorie, a bylo proto podrobeno mimořádným změnám“. Od jednotlivých faktů a od pravidel, kterými se taková fakta vykládala, se k širším*

---

<sup>61</sup> SÉRIOT, Patrick. *Struktura a celek*. Praha: Academia, 2002, str. 118.

*problémům nepostupovalo. Bylo to ovzduší, v němž se jasné cítila přísnost vědecké metody a váha vědecké autority, ale v němž se nerodily myšlenky.*<sup>62</sup>

Pražská škola chtěla za každou cenu prosadit myšlenky funkčního strukturalismu, jehož zásady shrnuje B. Havránek ve svém textu *Teorie spisovného jazyka*. *K tomu, aby **současný spisovný jazyk** se stal plně hodnotným **předmětem vědeckého bádání**, bylo potřeba změnit základní metodické principy lingvistického bádání. Bylo třeba postavit se na stanovisko funkční, na stanovisko, jaké úkoly má jazyk vůbec i v konkrétních jazykových projevech a za jakým účelem a v jaké situaci užíváme jazyka spisovného. A konečně musel se předmětem lingvistického bádání stát nejen vývoj jazyka, nýbrž určitý jeho stav, musela se uplatnit antinomie, jak je dnes běžné, diachronního a synchronního pohledu na jazyk, a především synchronního, který se obrací k současnému jazyku.*<sup>63</sup>

---

<sup>62</sup>MATHESIUS, Vilém. *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, 1982, str. 419.

<sup>63</sup>HAVRÁNEK, Bohuslav. *Teorie spisovného jazyka*. *Naše řeč*. 1969, roč. 52, 2-3.  
dostupné na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5435>

## **ANALYTICKOSROVNÁVACÍ PROUD**

Tato část bude věnována proudu, který V. Mathesius nazval analytickosrovnávací. Budeme se zde věnovat Wilhelmu von Humboldtovi a zástupcům psychologické linie v jazykovědě Heymannu Steinthalovi a Wilhelmu Wundtovi. Touto částí práce se budou prolínat také myšlenky mladogramatiků, a to v kapitole o psychologismu v jazykovědě. Mladogramatikové, jak jsme si uvedli v předcházejících kapitolách, měli blíže spíše ke Steinthalovu psychologickému pojetí jazykovědy, i když k němu měli výhrady, než ke Schleicherovi, ke kterému je přiřadil Mathesius.

Tato část práce bude koncipována jiným způsobem než část předchozí, a to tak, že si nejprve představíme Humboldta a zástupce psychologické linie a až poté se podíváme, co o tomto proudu napsali členové Pražské školy. Je to z toho důvodu, že by se těžko hledaly pojmy, které by mohly být analyzovány každého představitele tohoto proudu zvlášť. Je to možná i proto, že představitelé analytickosrovnávacího proudu, přestože ne vždy spolu souhlasili, se spíše doplňovali, než že by se jeden vůči druhému vymezoval, jak tomu bylo u genetickosrovnávacího proudu.

## 6. Wilhelm von Humboldt

V této kapitole si představíme Wilhelma von Humboldta a jeho zásadní myšlenky. Budu vycházet z Humboldtových textů *On language, On the Diversity of Human Language Construction and its Influence on the Mental Development of the Human Species*<sup>64</sup>, a dále ze sekundární literatury, knihy od A. Morpurgo Davies (1998).

Lingvistika 19. století se nesla v duchu historicko-srovnávací metody, jejíž klíčové pojmy jsou diachronie, historie, komparace a rekonstrukce. Wilhelma von Humboldta můžeme považovat za solitéra, protože se vymyká historicko-srovnávacímu paradigmatu svým synchronním pohledem na jazyk a orientací spíše na filozofii jazyka. Jeho myšlenky jsou zcela odlišné než Grimmova metoda, kterou byla jazykověda dosud ovlivněna. Zabýval se studiem mnoha živých jazyků světa, např. maďarštinou, tatarštinou, japonštinou, indiánskými jazyky, aj. Přesto jej zařadíme do této skupiny lingvistů, protože na něj později navázal, mimo jiné H. Steinthal.

Anna Morpurgo Davies o Humboldtovi píše, že na něj můžeme pohlížet nejméně čtyřmi možnými způsoby. Za prvé jako na teoretického lingvistu, který se pokusil znova a jinak - empiricky - řešit problémy lingvistiky, které se s ním táhnou již od starého Řecka. Za druhé byl také deskriptivní lingvista, sbíral a popisoval jazyková data různých jazyků. Za třetí byl Humboldt jeden z velkých tvůrců jazykové typologie. A za čtvrté také přispěl k rozvoji historicko-srovnávacímu uvažování o jazyce (Morpurgo Davies, 1998).

Humboldtovo dílo *O rozmanitosti stavby jazyků a jejím vlivu na duševní vývoj lidstva* je považováno za první knihu obecné lingvistiky. Pojednává zde o jazyce, jeho vývoji, různorodosti jazyků a vztahu jazyka a národa. Podívejme se teď na Humboldtovo pojetí jazyka. Je vidět, že Humboldt vidí jazyk jako úzce spjatý s člověkem a myšlením. Jazyk je podle něj duše v celé její složitosti a vyvíjí se podle zákonů ducha. Doslova píše, že *jazyk je hlavním projevem lidské duševní*

---

<sup>64</sup> dostupné na: <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ge/vhumboldt-wilhelm.htm>

*síly*<sup>65</sup>. Je *tvořivým orgánem myšlení* a tvoří spolu s ním celek. Myšlení je však spjato také se zvukovou formou slov, protože jen tak se myšlenka může stát pojmem. Uživatelé jazyka přizpůsobují jazyk svým individuálním potřebám a nutně z něj tvoří celek, aniž by si to uvědomili. Humboldt chápal jazyk jako aktivní sílu a něco, co se neustále tvoří a mění, nikoliv jako hotový produkt a neměnný systém. Používá řecké pojmy *energeia* jako činnost, aktivní síla a *ergon* jako neměnný systém (Budil, Ivo T. 2003).

Podle Humboldta by měla lingvistika popisovat něco, co je činné, tedy sledovat jazyky z hlediska toho, jak jsou užívány. Ve svém textu *On language* píše: *Uvažujeme-li o jazyce obecně a analyzujeme-li jednotlivé řeči, které se navzájem zřetelně liší, vyvstanou před námi dva principy: zvuk jako forma a její užití k označování objektů a spojování myšlenek. Úzus jako druhý z obou zmíněných principů je založen na požadavcích, jež na jazyk klade myšlení a na základě kterých povstávají všeobecné zákony vztahující se k jazyku.*<sup>66</sup> Gramatiky by tedy měly být obohaceny také o způsob užívání jazyka. Gramatika by měla být induktivní.

Různost jazyků zapříčiňuje různost kolektivních mentalit národa. W. von Humboldt chtěl vytvořit srovnávací antropologii, podle níž se povaha lidstva projevuje prostřednictvím individuálního charakteru jednotlivých národů. *Každé národní společenství (Volk) se vyznačuje svébytnou povahou (National-charakter) neboli národním duchem (Volksgeist), který je vnějším výrazem vnitřních duchovních sil národa (Geisteseigenthümlichkeit) a zahrnuje soubor tradic, zvyků, náboženství, jazyka a umění.*<sup>67</sup> Pro své srovnávací studium jazyků potřeboval Humboldt nejprve vytvořit monografie všech existujících jazyků a následně studie jednotlivých lingvistických rysů (Morpurgo Davies, 1998).

---

<sup>65</sup> parafrázováno z: <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ge/vhumboldt-wilhelm.htm>

<sup>66</sup> originální znění: In pondering on language in general, and analysing the individual tongues that are clearly distinct from one another, two principles come to light: the *sound-form* and the *use* made of it to designate objects and connect thoughts. The latter is based on the requirements that *thinking* imposes on language, from which the *general laws* of language arise  
citováno z: <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ge/vhumboldt-wilhelm.htm>

<sup>67</sup> Budil, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton, 2003, str. 94



Humboldt pátral také po otázkách vzniku jazyka. Vývoj jazyka je podle něj spjat s rozvojem duchovních sil národa, je to vnější projev národa. Jazyk se vyvíjí se ve společnosti a probíhá spolu s vývojem duševních schopností jeho uživatelů. Tento vývoj podle Humboldta prochází dvěma etapami. V první etapě se jazyk snaží vytvářet zvuky, v druhé potom formuje vnější řečové formy, dochází ke zdánlivé stagnaci a poté k úpadku. Jazyk existuje vždy v ideální podobě, tj. v mysli jeho uživatelů a nikdy ne v materiální podobě, čímž myslí Humboldt nápisy a texty.

Dále také Humboldt v *On language* zdůrazňuje existenci jazyka v komunikační funkci. V popředí jeho zájmu bylo zkoumání vztahu jazyka s národním charakterem. Byl přesvědčen, že jazyk je ovlivněn subjektivitou národa, odráží myšlení dané společnosti. Naučit se cizí jazyk tedy znamená přijmout nové stanovisko ke vnímání světa. Jazyk je také spojen se zkušenostmi minulých generací.

Humboldtovým hlavním cílem bylo vytvořit klasifikaci jazyků. Zabýval se strukturou jazyků a snažil se je klasifikovat podle jejich struktury, čím dal podnět k pozdějšímu vývoji moderní typologie (Černý, 1996). Jazyk vyžaduje svobodu, ale zároveň tato svoboda musí být držena v rámci určitých hranic. Dosud existující i vymřelé jazyky pak rozděluje podle toho, zda je jejich vývoj založen na principu této omezené svobody a na ty, u kterých vývoj takto založen není. Podle knihy A. Morpurgo Davies Humboldt vymezil tyto čtyři typy jazyků:

- 1. Pouze jazyky, ve kterých je možno vidět totožnost nebo podobnost v konkrétní gramatické formě, patří ke stejnému kmeni*
- 2. Jazyky, které nemají podobnost v konkrétní gramatické formě, ale sdílejí část svého slovníku, patří ke stejné oblasti*
- 3. Jazyky, které nemají podobnosti v konkrétní gramatické formě ani nesdílejí část svého slovníku, ale vykazují podobnost nebo totožnost gramatického hlediska, patří ke stejné třídě*
- 4. Jazyky, které si nejsou podobné ve slovní zásobě, gramatické formě ani v gramatickém hledisku, si nejsou nijak příbuzné.<sup>68</sup>*

---

<sup>68</sup> parafrázováno z: DAVIES, Anna Morpurgo. *History of Linguistic: Volume IV: Nineteenth-Century Linguistic*. London: Longman, 1998, str. 111.

Humboldtova klasifikace jazyků se pak prostřednictvím Augusta Friedricha Potta stala moderním nástrojem členění všech světových jazyků.

## 7. Psychologismus v jazykovědě – Heymann Steinthal a Wilhelm Wundt

V této kapitole se seznámíme s nejvýznamnějšími představiteli psychologické linie v jazykovědě. Z důvodu jazykové bariéry (Steinthalovo i Wundtovo stěžejní dílo je k dispozici pouze v němčině) zde budu vycházet pouze ze sekundární literatury, konkrétně z knihy A. Morpurgo Davies (1998). Podíváme se také, jak o Steinthalovi referují mladogramatikové, konkrétně tedy Kovář, jelikož ti na jeho myšlenky navazovali, ale zároveň se vymezovali vůči psychologii v jazykovědě ve Steinthalově pojetí. Musím zde znovu upozornit, že Kovářův mladogramatický postoj vůči Steinthalovi nemusí být zcela nezaujatý.

Mladogramatický pohled na Steinthala je třeba zmínit ze stejného důvodu, jako tomu bylo u Schleichera. Připomeňme, že jde o to, že Pražská škola vymezila dva proudy v lingvistice 19. století – genetickosrovnávací a analytickosrovnávací, přičemž problematické je striktní zařazení mladogramatiků k prvnímu zmíněnému. Jak jsme si ukázali v kapitole 4., mladogramatikové se přihlásili spíše ke Steinthalově linii a k psychologii, i když v jiném pojetí.

H. Steinthal se zabýval jazykem, podobně jako jeho předchůdce Humboldt, z filozofického a psychologického hlediska. Jazykovědu jako takovou bral jako společenskou vědu. Svým pohledem na jazyk a lingvistiku se zcela odlišoval od pohledu Schleicherova. Kovář ho hodnotí jako *živý protest proti mocné škole Schleicherově a za pravou protivu tohoto*.<sup>69</sup> Steinthala staví do opozice ke Schleicherovi v tom, že Schleicher se zabýval vnější stránkou, viděl podstatu ve vnějších tvarech, naopak Steinthal ji viděl ve vnitřní stránce jazyka. Kovář vytýká Steinthalovi, že neměl jasně vytyčenou cestu k cíli jazykovědy, ani adekvátní metodu, jak jej dosáhnout. Zajímavé je, že v tomto bodě se mladogramatik zcela shoduje s názorem Pražské školy (viz. níže). Také se nezajímal ani o historický vývoj řeči. Připomeňme si ještě Paulovu výtku ke Steinthalovi. Paul sice bral

---

<sup>69</sup> KOVÁŘ, Emanuel. O škole mladogramatické. Praha: Státní nakladatelství, 1885, str. 10.

psychologii v jazykovědě jako její nezanedbatelnou složku, ale nebyla pro něj přijatelná ve Steinthalově pojetí jako psychologie národů. Tolik tedy k mladogramatickému hodnocení Steinthala.

A. Morpurgo Davies Steinthala rovněž srovnává se Schleicherem a píše, že *zatímco Schleicher byl komparativista, Steinthala můžeme brát jako obecného lingvistu nebo jazykového filozofa, který měl rozsáhlé znalosti o jazyce jako takovém i o konkrétních jazycích včetně jejich historie, ale jehož práce se zabývají popisem exotických jazyků, klasifikací a typologií jazyků, ale nenalezneme v nich detailní analýzy historické fonologie a morfologie jako u komparativistů.*<sup>70</sup> Jeho pojetí lingvistiky k Humboldtovu pojetí, pro něž je charakteristické, že filozofické a historické gramatiky chápe jako navzájem závislé.

Co se týče Steinthalova pojetí jazyka, tak k tomu se staví podobně jako Humboldt. Jazyk chápe jako energie, tedy něco, co se neustále vytváří a je neodmyslitelně spojen s duchem člověka. Dále také odmítá prioritu logiky nad gramatikou, stejně jako Humboldt. Tvrdí, že logika a gramatika jsou dva různorodé subjekty.

Steinthal, stejně jako Humboldt, se zajímal o klasifikaci a srovnávání jazyků včetně exotických. Humboldt chtěl najít společné kategorie při klasifikaci jazyků. Steinthal viděl problém v tom, že v takovémto pojetí klasifikace je logika, kterou považoval na element, kterého je potřeba se zbavit a nahradit ho mentální aktivitou. Tímto ukázal vědě o jazyce její psychologické základy. *Pro Steinthala (a samozřejmě pro řadu jeho nástupců až po Wundta) koncepce jazyka jako forma duševní činnosti je základem pro předpoklad, že psychologie je obor, který musí být důkladně studován. Psychologie, jinými slovy, musí převzít roli nad logikou.*<sup>71</sup>

---

<sup>70</sup> parafrázováno z: DAVIES, Anna Morpurgo. History of Linguistic: Volume IV: Nineteenth-Century Linguistic. London: Longman, 1998, str. 201.

<sup>71</sup>originální znění: For Steinthal (and indeed for a number of his successors until Wundt) the conception of language as a form of mental activity is the basis for the assumption that psychology is the discipline which can properly study it. Psychology, in other words, must now assume the role previously held by logic.

přeloženo z: DAVIES, Anna Morpurgo. History of Linguistic: Volume IV: Nineteenth-Century Linguistic. London: Longman, 1998, str. 203.

S tímto psychologickým pojetím souvisí také Steinthalovo chápání změny. Na rozdíl od Schleichera, který viděl změnu jako nevratný proces, změnu, která je přirozená, protože stejně jako se mění organismus, tak se také mění jazyk, Steinthal se na změnu dívá jako na změny v mentálních operacích. Protože řeč je pro Steinthala výsledkem impulsů, které mysl vysílá artikulačním orgánům, může změna nastat z fyzické příčiny (například dialekty), nebo také z nedostatku koordinace mezi impulzy a reakcemi. (Davies, 1996).

Steinthal je spoluautorem psychologické teorie, která odpovídá na otázku: Jak by měla být budována psychologie? Odpovídá tak, že psychologie by měla být budována jako psychologie národů. Je podle něj potřeba studovat psychologii národů prostřednictvím studia původu a příbuznosti jazyků. S touto teorií se pojí termín *Volksgeist*, který Steinthal používal spolu s Moritzem Lazarusem<sup>72</sup>. Tento pojem představuje společnou psychologickou esenci příslušníků určitého národa, která má dominantní podíl i na historických osudech dané populace (Budil, 2003).

*Völkerpsychologie se na jedné straně týká interakce různých forem vyjadřování lidí, na straně druhé se týká vztahů myslí jednotlivců mezi sebou s Volksgeist. [...] Pojem Volk je založen na subjektivním pohledu členů komunity na sebe samé, na jejich identitu a společné vazby. Vývoj Volksgeist je částečně volný, částečně určen zákony, které vyžadují výzkum. Jazyk je prvním produktem a podmínkou Volksgeist, neboť umožňuje individuálním myslím komunikovat spolu navzájem a navzájem se ovlivňovat. Geister různých lidí se nutně liší kvůli odlišným sériím zkušeností a odlišnému historickému vývoji, kterým prošly; z toho vyplývá, že jazyky jsou odlišné a netriviální, což nás opět přivádí zpět ke klasifikaci jazyků a typologii jazyků.<sup>73</sup>*

---

<sup>72</sup>Moritz Lazarus (1824 – 1903) byl profesor filozofie na univerzitě v Bernu. Spolu s Heymannem Steinthalem vydávali v 50. letech 19. století periodikum *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*. Oba se odvolávali na Herbarta, Herdera a Humboldta.

<sup>73</sup>originální znění: The *Völkerpsychologie* is concerned, on the one hand, with the interaction of the various forms of expression of the people; on the other hand, with the relationship of the individual minds among themselves and with the *Volksgeist*. [...] *Volk*, in his turn, is not defined in terms of origin or race but in purely subjective terms: 'the concept *Volk* is based on the subjective view which the members of the community have of themselves, of their identity and of their common links'. The development of the *Volksgeist* is partly free, partly determined by laws which require

Na Steinthalovy myšlenky navazoval Wilhelm Wundt, německý lékař, filozof a psycholog, který dal základy experimentální psychologii. Jazykem se zabýval ve svém textu *Sprachgeschichte und Sprachpsychologie* a hned v úvodu k tomuto textu zmiňuje Steinthala a jeho *Grammatik, Logik und Psychologie*. Upozorňuje v něm, že již samotný název Steinthalovy knihy otevírá nové možnosti při nahrazení filozofie psychologií (Davies, 1998). Davies dále o Wundtovi píše, že odmítal jeho názory na individuální psychologii, ale zdůrazňoval potřebu *Völkerpsychologie*.

V předchozí kapitole o mladogramaticích jsme uvedli, že jejich uvědomění si důležitosti psychologického pohledu na jazyk je nepopiratelné. Koneckonců i Wundt ve svém textu zmiňuje Paula jako psychologa, je pro něj na stejné úrovni jako Steinthal či Misteli. Vraťme se teď blíže k psychologii v jazykovědě podle mladogramatiků. Uvedli jsme si, že mladogramatikové reagovali na Schleichera, který viděl jazyk jako organismus žijící si vlastním životem. Pokud tedy toto odmítneme, stane se duševní nitro člověka nutnou součástí ovlivňující život jazyka a nelze popřít úlohu psychologie v jazykovědě. Delbrückův postoj k psychologismu podle Davies takový: *lingvista musí předpokládat souvislost mezi duševními procesy a lingvistickým chováním, ale v praxi musí extrapolovat duševní procesy z lingvistického chování.*<sup>74</sup>

---

investigation. Language is the first product and condition of the Volksgeist, since it allows the individual minds to communicate with each other and influence each other. Yet language is also one of the constitutive influences on Volksgeist. The 'Geister' of the various peoples necessarily differ because of the different series of experiences and historical developments which they have undergone; it then follows that languages are different in a non-trivial manner and we are once again brought back to the problem of language classification and language typology.

přeloženo z: DAVIES, Anna Morpugo. *History of Linguistic: Volume IV: Nineteenth-Century Linguistic*. London: Longman, 1998, str. 205.

<sup>74</sup> originální znění: the linguist had to assume that there was a link between mental processes and linguistic behaviour but in practice extrapolated the mental processes from linguistic behaviour.

přeloženo z: DAVIES, Anna Morpugo. *History of Linguistic: Volume IV: Nineteenth-Century Linguistic*. London: Longman, 1998, str. 247.

Davies upozorňuje také na spor mezi Wundtem a Paulem. Paul odmítá Wundtův postoj k Völkerpsychologie. Pro Wundta změny v jazyce souvisí se změnami v mysli národa, ne v mysli jednotlivce. Jak ale Davies dále píše, tato snaha o izolovanost jazyka jednotlivce může být problematická, protože člověk nežije izolovaně, ale ve společnosti dalších lidí a všichni se vzájemně ovlivňují.

Důležité je připomenout, že ač se ve svých názorech výše jmenovaní zástupci analytickosrovnávacího proudu více či méně lišili, jedno pro měli společné, a sice chápání lingvistiky jako vědy společenské a nezbytnost uvažování lidského a mentálního faktoru jako jedním z určujících principů jazyka.

## 8. Analytickosrovnávací proud očima členů Pražského lingvistického kroužku

V této kapitole se podíváme opět do textů členů Pražského lingvistického kroužku, ale tentokrát se zaměříme na jejich pohled na zástupce psychologické linie jazykovědy 19. století. V závěrečném shrnutí bychom se také měli na základě toho, co jsme se již dozvěděli a co se ještě dozvíme o lingvistickém pojetí Pražské školy, pokusit najít důvody, které Mathesia vedly k tomuto rozdělení lingvistiky 19. století. Mathesius se k tomuto rozdělení přiklonil pravděpodobně proto, že mu byly blízké myšlenky analytickosrovnávacího proudu, chtěl se k nim přihlásit a doplnit je o to, co jim podle něj chybělo. Píše: *Myšlenky směru analytického by se byly mohly stát ve vývoji jazykozpytu plodnými, kdyby je jejich autoři byli dovedli formulovat jasně a způsobem čistě linguistickým a odvodit z nich přesné metody badatelské.*<sup>75</sup> Vyžadoval tedy odpoutání se od nelingvistických metod, v tomto případě se jednalo o psychologii. O nepřesnostech v metodách bude pojednáno v kapitole 8.3.

Ještě než přejdeme k jednotlivým kapitolám, definujme si, co Mathesius myslí pojmem analytické srovnávání. Vysvětluje to v několika textech, ale zde jsem vybrala definici z článku Pokus o teorii strukturální mluvnice: metoda analytické komparace je *srovnávání jazyků bez ohledu na jejich příbuznost, směřujícího k tomu, aby jasně vynikly podstatné rysy toho kterého jazyka.*<sup>76</sup>

---

<sup>75</sup> MATHESIUS, Vilém. Čeština a obecný jazykozpyt. Praha: Melantrich, 1947, str. 22.

<sup>76</sup> MATHESIUS, Vilém. Pokus o teorii strukturální mluvnice. Slovo a slovesnost. 1936, roč. 2, č. 1

## 8.1 DEFINICE VĚTY

V textu Funkční lingvistika (In. Vachek, 1972) se Mathesius snaží dokázat, proč je nové – funkční – pojetí lingvistiky lepší, než pojetí starších škol. Dokazuje to na třech kritériích: na definici věty, zpracování slovosledu a pohledu na zvukovou stránku jazyka. V této kapitole se zaměříme na první kritérium – definici věty.

K problému definice věty jsem použila Mathesiův text Několik slov o podstatě věty. (In. Jazyk, kultura a slovesnost, Mathesius, 1982) V této stati se Mathesius věnuje definici věty Wilhelma Wundta, Hermannu Paula a Bertholda Delbrücka. Definice věty Wundta: *věta jest jazykový výraz pro úmyslné členění souborné představy v její části, uvedené ve vzájemné vztahy logické.*<sup>77</sup> Definice věty Paula: *věta jest jazykový výraz, symbol toho, že se v duši mluvícího provedlo spojení několika představ anebo několika představovaných skupin, a spolu prostředek k tomu, aby se totéž spojení týchž představ provedlo v duši posluchačově.*<sup>78</sup> Konečně Delbrückova definice zní: *věta jest projev učiněný artikulovanou řečí, který jeví se mluvícímu i posluchači jako souvislý a uzavřený celek.*<sup>79</sup>

Větou se zabýval také Vladimír Skalička ve svém textu K problému věty (In. Slovo a slovesnost, 1935). Uvádí zde definici věty Mathesiovu, Riesovu a Sternovu. *Na našich třech definicích můžeme pozorovat čtyři momenty: 1. Psychologický základ. To je na definici nejobtížnější stránka. Na tom ztroskotaly definice předchozího období, že chtěly vystihnout psychologický pochod vzniku věty a mluvily o analysi (Wundt), synthesi (Paul) a p. Tomu všemu se naše tři (Mathesiova, Reisova a Sternova) definice vyhýbají a mluví pouze o zaujetí stanoviska (reakci).*<sup>80</sup>

Mathesius kritizuje definice Wundta a Paula, že větou jsou v nich myšleny pouze věty členěné a že jsou genetické, tzn., že se snaží zjišťovat duševní procesy, které jsou těžko postižitelné a při mluvení nestálé. Skalička potvrzuje Mathesiovo

---

<sup>77</sup> MATHESIUS, Vilém. Jazyk, kultura a slovesnost. Praha: Odeon, 1982, str. 169.

<sup>78</sup> MATHESIUS, Vilém. Jazyk, kultura a slovesnost. Praha: Odeon, 1982, str. 169.

<sup>79</sup> MATHESIUS, Vilém. Jazyk, kultura a slovesnost. Praha: Odeon, 1982, str. 170.

<sup>80</sup> SKALIČKA, Vladimír. K problému věty. Slovo a slovesnost. 1935, roč. 1, č. 4.



odmítání postavit definici věty na psychologickém základu. Věta není *psychologický pochod*, ale *reakce*. Toto tvrzení demonstruje minulost jako psychologickou a hodnotí tuto orientaci negativně.

Psychologický pochod se v podstatě týká nitra jediného člověka, co se odehrává v člověku při tvorbě věty. Wundt ani Paul neberou v potaz to, že věta vzniká na základě nějaké situace, ve které se onen člověk nachází. Proti tomu staví Mathesius větu jako reakci. To můžeme chápat buď jako reakci na další individuum v procesu komunikace, anebo ji můžeme chápat jako reakci na stav prostředí, situaci, ve které se jedinec nachází. Dá se říci, že v Paulově a Wundtově definici věty chybí *aktivita mluvčího*, která považuje Mathesius za důležitou.

Wundtova definice navíc podle něj postavena jen na formálním stanovisku, Paul se z části dotýká i funkčního pojetí, Delbrück se ve své definici vyhýbá funkčnímu i genetickému stanovisku. Funkční podstata věty zahrnuje: sdělnou povahu věty, výrazovost, aktivnosti mluvčího. Mathesius upozorňuje, že sdělné povahy řeči si všímá Paul, Wundt nikoliv, pomíjí rozdíl mezi řečí jako výrazem a řečí jako sdělením. Chyby tedy nejsou v jejich definicích, ale v principu cesty, kterou k nim došli.

Z definic Paula a Wundta je patrné, že oba zdůrazňují odlišná stanoviska při tvoření vět (Wundt analytické – úmyslné členění souborné představy, Paul syntetické – spojení několika představ). Mathesius tvrdí, že pro tvoření věty jsou důležitá obě stanoviska a pokouší se je sloučit. Mathesiova funkční definice zní takto: *Věta je elementární promluva sdělná, kterou se mluvčí aktivně a způsobem zanechávajícím po stránce formální dojem obvyklosti a subjektivní úplnosti staví k nějaké skutečnosti.*<sup>81</sup> Tato definice je podle Mathesia platná i pro věty jednočlenné.

---

<sup>81</sup> MATHESIUS, Vilém. Jazyk, kultura a slovesnost. Praha: Odeon, 1982, str. 172.

## 8.2 PSYCHOLOGISMUS X STRUKTURALISMUS

Bohumil Trnka ve svém textu *Jazykozpyt a myšlenková struktura doby* (In. Vachek, 1972) píše o lingvistice na počátku 20. století: *Jazykozpyt – jako později estetika – vyproštuje se definitivně z psychologismu a nachází spojení v moderně relační logice, vypracované Bertrandem Russellem, která ve vědní struktuře doby přejímá úlohu vůdčí vědy a prolíná i psychologii samu. Jazykozpyt se může svěřiti tomuto směru bez obav o svou anatomii, ohrožovanou dříve psychologismem, neboť relační logika a myšlenkové proudy příbuzné jej učí opírat se o vlastní bázi a vycházeti z nejmenšího počtu dále neanalyzovatelných předpokladů – zkrátka poskytuje, stejně jako např. i psychologii, jen model svého postupu.*<sup>82</sup>

Z této citace můžeme usoudit, že podle Trnky psychologie v podobě Steinthalovy a Wundtovy linie nepatří do strukturního pohledu na jazyk. Naopak Trnka obhajuje přítomnost logiky v jazykovědě. Protože Pražský kroužek byl stoupencem strukturalismu a pohlížel na jazyk jako na systém struktur, je toto odmítnutí psychologie a její nahrazení logikou zcela pochopitelné, neboť struktura je vždy logicky uspořádána. Psychologie zaměřená na jedince musí počítat s tím, že myšlenky individua jsou pokaždé jiné.

Zde se Pražská škola jasně vymezuje vůči Steinthalovskému pojetí lingvistiky, neboť jak jsme si uvedli v kapitole o psychologismu, Steinthal byl výrazným odpůrcem logiky v jazyce a nahrazuje ji mentální aktivitou. Pokud tedy Pražská škola vytýká přecenění psychologie na úkor lingvistiky jako takové, pak v případě Steinthala a Wundta jí musíme dát za pravdu.

Zmíněný přílišný důraz na individuum je to, co vadí také Mathesiovi na Humboldtovi a jeho stoupencům. Zde se ale musíme vrátit k Mathesiově textu *O potenciálnosti jazykových jevů*. Mathesius se v něm explicitně zaměřuje na řeč jednotlivce a její statické kolísání. Jak ale poznamenává Vachek v *Doslovu* (Vachek, 1970), ve třicátých letech si Mathesius tento fakt uvědomil a sám jej korigoval.

Pražský lingvistický kroužek apeloval na to, aby se lingvistika stala autonomní disciplínou a vymanila se s vlivu psychologie: *Je-li však jazyk systémem konvenčních znaků, nikoliv pouhým výsledkem reflexových procesů, jak to proti*

---

<sup>82</sup> VACHEK, Josef. Z klasického období pražské školy 1925-1945. Praha: Academia, 1972, str. 62.

*Wundtovi formuluje Ant. Marty ([...]), pak nelze očekávat, že psychologie poskytne jazykovědě snadnou a přímou pomoc. Není tedy možno očekávat, že se jazykověda někdy stane pouhým odvětvím psychologie.*<sup>83</sup> Mathesius uznává, že i novodobá jazykověda bude zaujímat do určité míry psychologický postoj k jazykovým otázkám, protože, doslova cituji, *za jazykovým materiálem bude vždy slyšet mluvčího nebo vidět pisatele [...].* Ale bude si řešit vlastní problémy pomocí vlastních metod a terminologie.

V podstatě totéž vyplývá i z citace Trnky, který upřednostňuje lingvistiku jako samostatnou disciplínu, která se bude opírat o relační logiku. Toto tvrzení můžeme podpořit ještě parafrází Trnkova článku O definici fonématu, kde Trnka zmiňuje profesora Twadella, který se zabýval definicemi fonématu a rozdělil je na psychologické a fyzické. Trnka píše, že Twadell zamítá psychologické definice, protože *jazykozpytec si nemůže svou úlohu ztěžovati rozbořením psychologických korelátů a vybočovati tak s pole vlastního zkoumání.*<sup>84</sup>

---

<sup>83</sup> VACHEK, Josef. Z klasického období pražské školy 1925-1945. Praha: Academia, 1972, str. 15.

<sup>84</sup> TRNKA, Bohumil. O definici fonématu. Slovo a slovesnost. 1935, roč. 1, č. 4.

### 8.3 OTÁZKA OBECNÉ JAZYKOVĚDY

Již v úvodním bloku této práce, konkrétně v kapitole 2., jsme upozornili na skutečnost, že se na přelomu 19. a 20. století začínají objevovat obecné a teoretické práce o jazykovědě. Tyto obecné práce ale vznikaly již v 19. století. *Humboldt se hodně zabýval tak zvanými jazyky primitivními a jeho cílem bylo prohloubiti samy obecné zásady lingvistického zkoumání. Právě proto se málo zajímal o historický vývoj jazyků, které probádal, a srovnával různé jazyky se stanoviska čistě analytického, nestaraje se o jejich genetickou příbuznost.*<sup>85</sup> Jinými slovy Mathesius považuje pro obecné zásady jazykovědy srovnávání jazyka bez ohledu na jejich genetickou příbuznost a historický vývoj. Z toho můžeme usuzovat, že pro obecné zásady bylo pro Mathesia důležitější již mnohokrát zmiňované synchronní studium jazyka.

Uvedli jsme si, že analytickým srovnáváním myslí Mathesius sledování jazyka ze synchronního hlediska, v daném časovém úseku, bez ohledu na genetickou příbuznost. A doplňme to ještě další citací: *takové analytické srovnávání se může s užitkem provádět jen se stanoviska funkčního, t. j. vychází-li se od společných vyjadřovacích potřeb a hledá-li se způsob, jakým jednotlivé jazyky, každý po svém, těmto společným potřebám vyhovují.*<sup>86</sup>

Nutno k tomuto podotknout, že má-li to být ze strany Mathesia výtka k nezájmu o funkční charakter jazyka, pak není vůči celému analytickému proudu zcela oprávněná. Pokud se totiž vrátíme o pár stran zpět, zjistíme, že Humboldt zmiňuje jako důležitou součást gramatiky také užívání jazyka.

Mathesius ve svém textu *Nové proudy a směry v jazykovědném bádání* (In. Vachek, 1972) píše, že analytickosrovnávací proud *je reprezentován spíše řadou izolovaných pokusů než systematickou prací, takže se až dosud marně snažila vybudovat nepřetržitou badatelskou linii. Její široký rozhled sice nebyl zúžen a její zájem o všechny druhy jazykových problémů neochladl, ale vůbec se jí nepodařilo vypracovat si přesnou a spolehlivou badatelskou metodu.*<sup>87</sup>

---

<sup>85</sup> MATHESIUS, Vilém. *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich, 1947, str. 21.

<sup>86</sup> MATHESIUS, Vilém. *Pokus o teorii strukturální mluvnice*. Slovo a slovesnost. 1936, roč. 2, č. 1

<sup>87</sup> VACHEK, Josef. *Z klasického období pražské školy 1925-1945*. Praha: Academia, 1972, str. 6

Tento citovaný text je adresován Humboldtovi, avšak můžeme jej vztáhnout i na Steintaha, neboť Matheisus upozorňuje, že Steinthal a další zástupci analytickosrovnávací linie tyto Humboldtovy chyby opakovali.

Mathesius zde píše, že jejich metodě chyběla přesnost a spolehlivost. Metoda nebyla podle Mathesia přesná a spolehlivá proto, že jazykovědu budovali *odvozováním povahy jazyka z povahy národa a přeceňoval stanovisko psychologické* (Mathesius, 1947). Když se však podíváme do textu Kam jsme dospěli v jazykozpytu (In. Mathesius, 1947), zjistíme, že Mathesius vyzdvihuje F. de Saussura, zejména jeho myšlenku, že jazyk tvoří systém, jehož jednotky spolu navzájem souvisí. Ono odvozování povahy jazyka z povahy národa a přecenění psychologie je tedy to, co brzdilo chápání jazyka jako systému.

Mathesiovi šlo v podstatě o to, že aby mohli lingvisté spolu vzájemně spolupracovat, musí mít nějaký metodologický základ, o který se budou opírat. Tím se dostáváme k pojmu *izolované pokusy*. Jelikož Humboldtovi, Steinthalovi a ostatním chyběl tento funkční a strukturní základ, který Mathesius považuje za *jediné pojetí, které poskytuje jazykozpytu pro budoucnost plodný základ*<sup>88</sup>, neměli podle něj opěrný bod pro vzájemnou spolupráci.

Na důvod nepřesnosti a nespolehlivosti metody analytické komparace a zároveň na potvrzení předchozích myšlenek uveďme ještě tuto citaci: *Opravdu již nastal čas, aby se obecnějazykovědné problémy studovaly systematicky. [...] Jsou dvě kategorie obecných problémů, které by se měly systematicky studovat. Měly by se analyzovat základní funkce jazykového vyjadřování a prostředky tohoto vyjadřování by se měly zkatalogizovat.*<sup>89</sup> Z této citace můžeme vyčíst jednak důležitost systematickosti, a jednak také důležitost funkčního přístupu. Tedy v podstatě to, co má Pražská škola ve svém programu.

Bohumil Trnka, Jazykozpyt a myšlenková struktura doby (In. Vachek, 1972): *Snaha Steinthalova a později Wundtova převést jazyková fakta do oblasti kolektivní psychologie není přes některé rozdíly krokem příliš vzdáleným od jazykové teorie Paulovy. I ta se opírá přes lidovou psychologii ve svém štítě v podstatě také jen o individuální psychologii počitků a představ. [...] Hlavní rozdíl*

---

<sup>88</sup> MATHESIUS, Vilém. Čeština a obecný jazykozpyt. Praha: Melantrich, 1947, str. 26.

<sup>89</sup> VACHEK, Josef. Z klasického období pražské školy 1925-1945. Praha: Academia, 1972, str. 14.

*mezi Steinthalem a Wundtem na jedné straně a Paulem na druhé straně je ten, že Paul jako lingvista zdůrazňoval nepokrytě individualistickou základnu, jež i oněm dvěma badatelům byla společná, a veden zdravým obecným smyslem chtěl opírat jazykozpyt o různé vědy, nikoli výlučně jen o psychologii.<sup>90</sup>*

Zde si můžeme povšimnout jedné zajímavosti. Na jednu stranu jsme byli svědky ostrého vymezení se Pražské školy vůči mladogramatikům a na jednu zde máme příspěvek Trnkův, který můžeme ve srovnání s ostatními příspěvky k mladogramatikům, považovat za poměrně pozitivní vůči Paulovi a odmítnutí Steinthala a Wundta. Pražský kroužek měl rovněž zájem na spolupráci s ostatními vědními obory, tento požadavek je součástí Tezí. Když byl Paul podle Trnky veden zdravým obecným smyslem, můžeme z toho vyčíst, že součástí obecného pohledu na jazyk je mezioborová spolupráce nutností.

---

<sup>90</sup> VACHEK, Josef. Z klasického období pražské školy 1925-1945. Praha: Academia, 1972, str. 60.

## 8.4 OTÁZKA ZMĚNY – KOMUNIKACE JAKO ZDROJ ZMĚNY

Otázka změny byla velmi diskutovaným problémem v průběhu celého 19. století. Připomeňme si některá vysvětlení změny. Schleicher vysvětloval změnu tak, že jazyk se mění, protože je organismus a ten se taky mění – prochází vývojem. Steinthal vysvětloval změnu jazyka tak, že se jazyk mění, protože se mění ideje. Paul zase vysvětloval změnu prostřednictvím komunikace. Jazyk považoval za komplexní fenomén, za skutečné projevy mluvčích.

Z těchto lingvistů by měla Pražská škola nejbliže asi k Paulovi. Komunikace pro ně byla důležitým předmětem zkoumání. Mathesius ve svém textu *O potenciálnosti jazykových jevů* píše: *Lingvisté psychologizující byli sice daleko vnímavější pro přebohatou měnlivost řeči, ale zatarasili si cestu k přímému poznání důsledků toho jednostranným zdůrazňováním společenské povahy řeči, jež od Humboldta přes Steinthala až k Wundtovi může být stopováno.*<sup>91</sup>

Zastavme se u spojení společenská povaha řeči. Jelikož se jedná o citaci z textu *O potenciálnosti jazykových jevů*, musíme brát v potaz Mathesiovo tehdejší chápání lingvistiky. V kapitole 2 jsem poznamenala, že přelom 19. a 20. století byl poznamenán, mimo jiné, individualismem. Vzhledem k datu vydání tohoto Mathesiova textu je zřejmé, že Mathesius byl tímto individualismem ovlivněn také. Proto snad neuděláme chybu, když výtku „jednostranné zdůrazňování společenské povahy řeči“ vztáhneme na to, že tito lingvisté sledovali změny jazyka ve společnosti. Společnost, řekněme jinak národ, je zdrojem změny v jazyce. Lidé ve společnosti na sebe vzájemně působí a ovlivňují své myšlenkové pochody.

Jak jsem již uvedla v předcházející kapitole 8.2, Mathesius se později od individualismu odpoutal a své názory přehodnotil. Otázkou komunikace se však zabývat nepřestal a přisuzoval jí značný význam. V následující citaci zdůvodňuje, proč se Wundtovi nepodařilo vybudovat základ pro novou jazykovědu: *Nebyl to nezdár nahodilý, ale základní. Došlo k němu proto, že Wundt pokládal za jediný jazykový základ spontánní vyjadřování, a proto měl za jisté, že rozdíly jazykové přímo odrážejí rozdíl v myšlení. Tento předpoklad byl ovšem nesprávný, protože, jak jsme si už na to poukázali v jedné z předcházejících kapitol, jazyk původně sice*

---

<sup>91</sup> VACHEK, Josef. U základů pražské jazykovědné školy. Praha: Academia, 1970, str. 28.

*byl jenom prostředkem spontánního výrazu (exprese), ale definitivně se vyvinul na základě funkce komunikativní.*<sup>92</sup>

Tato citace pochází z textu *Nové proudy a směry v jazykovědném bádání*, který vyšel původně anglicky v roce 1927. Mathesius si musel uvědomit, že funkce komunikativní úzce souvisí se společenským charakterem jazyka. Pokud se tedy podle Mathesia jazyk vyvinul prostřednictvím komunikace, pak si musel uvědomovat roli společnosti při jazykových změnách. Koneckonců, když se vrátíme ke kapitole 8.1, ve které jsme si uvedli definice věty, kterou Matesius chápe jako reakci. A ke každé reakci je potřeba nějakého prvotního impulsu, který dává někdo jiný.

---

<sup>92</sup>VACHEK, Josef. Z klasického období pražské školy 1925-1945. Praha: Academia, 1972, str. 15.



## 9. Shrnutí

Představili jsme si hlavní představitele analytickosrovnávacího proudu a jejich hlavní myšlenky o jazyce. Analytickosrovnávací proud se od genetickosrovnávacího proudu výrazně liší. Představitelé analytickosrovnávacího proudu chápali lingvistiku jako vědu společenskou, nikoliv přírodní. Do jazykovědy pronikala psychologie a to ve dvou formách. U Humboldta, Steinthala a Wundta se objevuje psychologie ve formě psychologie národů, tzn., že jazyk je utvářen prostřednictvím působení společnosti a mentální aktivita jedince je ovlivňována prostředím, ve kterém žije. Na druhé straně mladogramatikové, konkrétně tedy Hermann Paul, se distancovali od tohoto pojetí psychologie v jazykovědě. Paul naopak kladl důraz na individuum a jeho užívání jazyka.

Uvedli jsme si také některé názory členů Pražského lingvistického kroužku na psychologismus v jazykovědě. Mimo jiné jsme sledovali vývoj Mathesiových myšlenek. Zpočátku se svými názory přibližoval Paulovu pojetí, tedy individualismu, však tento názor přehodnotil a uznal význam společnosti na vývoj jazyka.

Věnovali jsme se dále také odmítnutí psychologie v tom smyslu, že by měla být součástí lingvistiky. Členové Pražské školy považovali lingvistiku jako samostatnou vědu, která má z psychologie, i z jiných oborů čerpat, ale má mít vlastní předmět, cíle a metody.

Na závěr jenom zmiňme, že Mathesius považoval za důležité, aby se jazykověda poučila z chyb jak genetickosrovnávacího, tak i analytickosrovnávacího proudu a zároveň si z obou směrů určité poznatky převzít. Ve svém textu *Nové proudy a směry v jazykovědném bádání* (In. Vachek, 1972) píše, že je třeba obrodit tradiční metody lingvistického zkoumání a že *tato obroda se nedá uskutečnit bez vítězství oněch nových tendencí. Avšak úplná eliminace starých metod by se neměla pokládat za žádoucí – spíše by si bylo přát syntézy obou soupeřících směrů, jež by měly spojit své přednosti a nepodílet se nadále na svých slabých stránkách.*<sup>93</sup>

---

<sup>93</sup>VACHEK, Josef. Z klasického období pražské školy 1925-1945. Praha: Academia, 1972, str. 6

## 10. Závěr

Předložená diplomová práce se zabývala prezentací lingvistiky 19. století v pracích členů Pražského lingvistického kroužku. Nejprve jsme si ve stručnosti shrnuli, v jakém prostředí se Pražský lingvistický kroužek formoval. Uvedli jsme si některé směry, které vznikaly na přelomu 19. a 20. století jako reakce na mladogramatickou školu, která ovlivňovala lingvistiku posledních desetiletí 19. století. Klíčovými tématy v té době byla klasifikace jazyků, psychologismus, fonetika, počátky fonologie a morfonologie a sémantiky, rozvoj syntaxe a taky zájem o výuku jazykovědy na akademické půdě. V českém prostředí dominoval nejprve pozitivismus a vliv mladogramatické školy, ale po smrti Jana Gebauera začal tento vliv slábnout.

Pražský lingvistický kroužek vstupoval do poněkud rozpolceného prostředí, kdy se objevovaly snahy o vytvoření ucelené lingvistické koncepce, avšak podobně silné metody, jako byla historicko-srovnávací metoda 19. století, se dosáhnout nepodařilo. Pražský lingvistický kroužek navazoval na myšlenky lingvistů přelomu století a rozvíjel je. Úspěchy zaznamenal ve fonetice, fonologii, morfonologii a syntaxi. Jeho programem byl tzv. funkční strukturalismus, tzn., že se dívali na jazyk jako na systém struktur a hledali pro každou jednotku tohoto systému její účel.

Cílem této práce bylo shromáždit výroky členů Pražské lingvistické školy, analyzovat je a poté je porovnat s historiografickou reflexí lingvistiky 19. století. Pražský lingvistický kroužek se chtěl odlišit svým pojetím lingvistiky od dosavadního lingvistického bádání. A protože se vůči němu potřebovali jeho členové vymezit, můžeme v jejich textech nalézt jejich pohled a hodnocení lingvistiky 19. století. Historiografie však nebyla primárním cílem Pražské lingvistické školy. Byla jen prostředkem toho, jak dokázat, že jejich pojetí lingvistiky je lepší, než jaké bylo pojetí lingvistiky v 19. století.

Práci jsem přizpůsobila rozdělení V. Mathesia na genetickosrovnávací proud a analytickosrovnávací proud. Představila jsem Augusta Schleichera, mladogramatiky jako zástupce prvního uvedeného a Wilhelma von Humboldta, Heymanna Steinthala a Wilhelma Wundta jako zástupce druhého uvedeného.

Při tomto rozdělení jsme narazili na jisté problémy. Tak za prvé, toto striktní rozdělení není zcela správné. Ukázali jsme si to na srovnání Schleichera a

mladogramatiků. Mladogramatikové postupovali stejně jako Pražský lingvistický kroužek a vůči Schleicherovi se vymezovali (viz Kovářův text). Mathesius však na tuto skutečnost opomíjí. Krom toho neupozorňuje ani na fakt, že mladogramatikové se přihlásili k psychologismu H. Steinthala, byť v jiné podobě.

Berme to však tak, že i tato ignorace je svým způsobem reakce, která má své opodstatnění. S tímto souvisí i otázka, proč zrovna toto rozdělení. Nabízí se vysvětlení plynoucí z jejich výroků adresovaných zástupcům analytickosrovnávacího proudu. Z těchto výroků je patrné, že Pražský lingvistický kroužek se k jejich pojetí lingvistiky v podstatě přiklání, jen konstatuje, že neměli dostatečně propracovanou metodu. Připomeňme závěrečnou citaci z druhého dílčího shrnutí. Mathesius si přeje syntézu obou těchto směrů, protože genetickosrovnávací proud měl propracovanou metodu, analytickosrovnávací proud měl zase široký rozptyl bádání. Ono rozdělení v Mathesiově pojetí je však příliš černobílé, protože jak jsme zmínili, Davies upozorňuje nejen na mladogramatické vymezení se vůči Schleicherovi, ale také na rozpory týkající se psychologie v jazykovědě mezi samotnými mladogramatiky.

Myslím, že neřekneme nepravdu, když zkonstatujeme, že historiografická hodnota výroků Pražského lingvistického kroužku na adresu lingvistiky 19. století je na úrovni propagandist histories of linguistics. Co to znamená? *Tento druhý typ psaní historie může být charakterizován úmyslem ze strany jednotlivých autorů obvykle kolem jeho třiceti let [...] znovu představit zvláštní skupinu, která zahajuje kampaň proti předchozím názorům a stále ještě převládajícím doktrínám. [...] Mluvčí nové generace učenců touží prokázat, že jeho úspěchy v dané oblasti výrazně předčí předchozí dosažené úspěchy a že jejich teorie je oprávněná nahradit učení předchozích generací lingvistů.*<sup>94</sup>

---

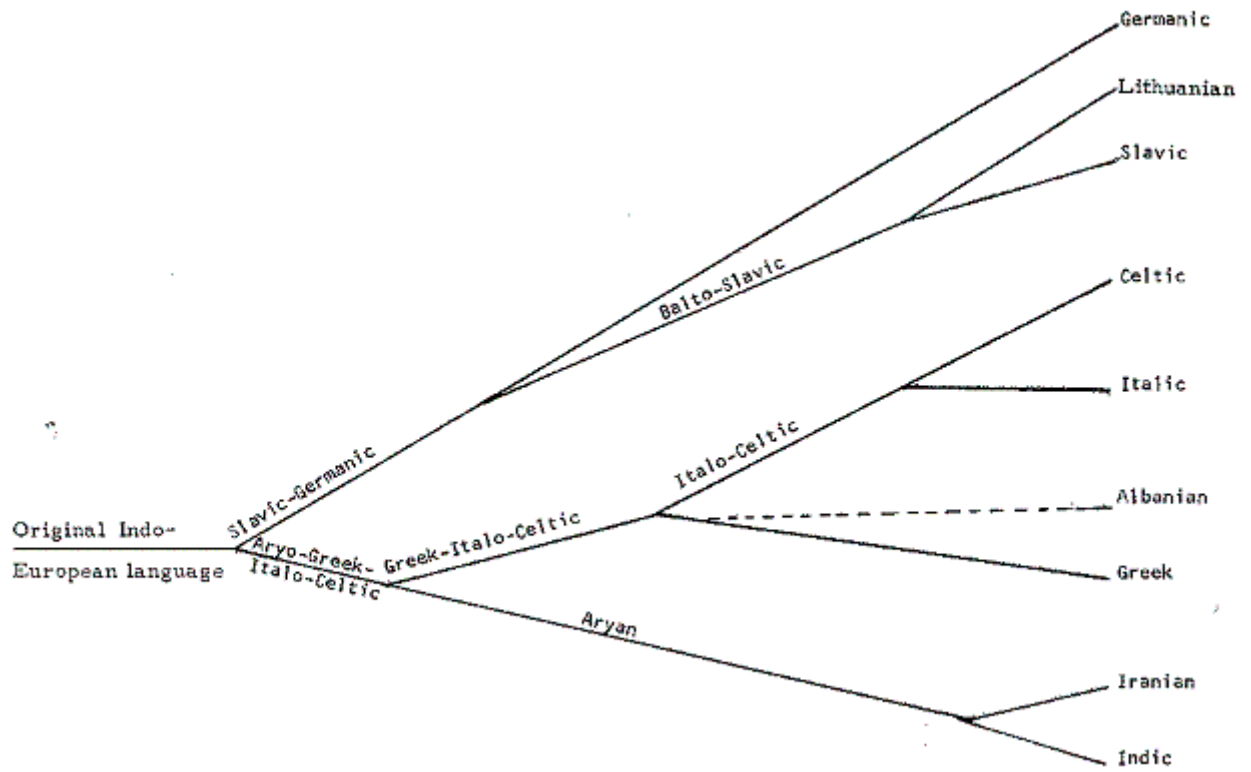
<sup>94</sup> originální znění: This second type of history-writing activity may be characterized by the intention on the part of an individual author usually in his thirties [...], again representing a particular group, to launch a campaign opposing previously cherished views and still prevailing doctrines. [...] Mouthpiece of a new generation of scholars eager to demonstrate that its achievements significantly surpassed previous attainments in the field and their theories rightfully replace those taught by the preceding generation of linguists.

přeloženo z: KOERNER, Konrad. *Linguistic Historiography: Projects and Prospects*. Amsterdam: John Benjamins, 1999, str. 10-11.

V žádném případě nemůžu říct, že vše, co členové Pražského lingvistického kroužku napsali o lingvistice 19. století je lež. Ovšem zamlčování některých důležitých faktů, nejasné a nekonkrétní hodnocení a absentující odkazy na konkrétní práce lingvistů 19. století z nich činí ne zcela důvěryhodný historiografický zdroj.

# Přílohy

## Příloha 1



zdroj: <http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/books/read08.html>

## **Resumé**

Předložená diplomová práce Pohled Pražského lingvistického kroužku na lingvistiku 19. století má za úkol předložit obraz lingvistiky 19. století očima členů Pražského lingvistického kroužku. Dále bude zaměřena na komparaci tohoto obrazu s historiografickou publikací A. Morpurgo Davies a s texty hlavních představitelů lingvistiky 19. století. Dalším úkolem bude analýza pojmů týkajících se lingvistiky 19. století, které lze nalézt v textech členů Pražského lingvistického kroužku. V závěru práce se řeší, zda můžeme brát Pražský lingvistický kroužek jako důvěryhodný historiografický zdroj.

## **Summary**

The present thesis view of the Prague Linguistic Circle at 19th linguistics century has the task to present an image of Linguistics 19th century through the eyes of members of the Prague Linguistic Circle. It will focus on the comparison of this image with historiographical publications A. Morpurgo Davies and texts of the main representatives of Linguistics 19th century. Another challenge is the analysis of terms related to linguistics 19th century, which can be found in the texts of the members of the Prague Linguistic Circle. The conclusion is solved if we can take the Prague Linguistic Circle historiographical as a trusted source.

## Seznam pramenů a literatury

ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-85885-96-4.

DAVIES, Anna Morpugo. *History of Linguistic: Volume IV: Nineteenth-Century Linguistic*. London: Longman, 1998.

GRYGERKOVÁ, Marcela. *Spisovný jazyk a jazyková kultura*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2002.

HAVRÁNEK, Bohuslav. Teorie spisovného jazyka. *Naše řeč*. 1969, roč. 52, 2-3.

HAVRÁNEK, Bohuslav, Roman JAKOBSON, Vilém MATHESIUS, Jan MUKAŘOVSKÝ a Bohumil TRNKA. Úvodem. *Slovo a slovesnost*. 1935, roč. 1, č. 1.

HAVRÁNKOVÁ, Marie. Pražský lingvistický kroužek v korespondenci: Bohuslav Havránek, Roman Jakobson, Vilém Mathesius, Jan Mukařovský, Bohumil Trnka, Miloš Weingart : korespondence z let 1923-1970. Praha: Academia, 2008, ISBN 80-200-1622-8.

JAKOBSON, Roman. Selected Writings I.: Phonological studies. Gravenhage: Mouton&Co, 1962.

JAKOBSON, Roman. Six lectures on sound and meaning. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1978, ISBN 02-621-0019-3.

KOERNER, Konrad. Linguistic Hisoriography: Projects and Prospects. Amsterdam: John Benjamins, 1999, str. 1-20.

KOVÁŘ, Emanuel. O škole mladogramatické. Praha: Státní nakladatelství, 1885.

MATHESIUS, Vilém. Čeština a obecný jazykozpyt. Praha: Melantrich, 1947.

MATHESIUS, Vilém. Pokus o teorii struktruální mluvnice. Slovo a slovesnost. 1936, roč. 2, č. 1, s. 47-54.

MATHESIUS, Vilém. Jazyk, kultura a slovesnost. Praha: Odeon, 1982.

PAUL, Hermann. Principles of the history of language. London: LONGMANS, GREEN, AND CO., 1891.

SÉRIOT, Patrick. Struktura a celek. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0983-3.

SCHLEICHER, August. A compendium of the comparative grammar of the indo-european, sanskrit, greek and latin language. London: Trübner & CO., 1874.

SKALIČKA, Vladimír. K problému věty. *Slovo a slovesnost*. 1935, roč. 1, č. 4.

SMETÁNKA, Emil. Prof. dr. Josef Zubatý †. *Naše řeč*. 1931, roč. 15, č. 4.

TOMAN, Jindřich. *Příběh jednoho moderního projektu: Pražský lingvistický kroužek, 1926-1948*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-802-4618-623.

TRÁVNÍČEK, František. Josef Zubatý jako bohemista. *Naše řeč*. 1955, roč. 38, 5-6.

TRNKA, Bohumil. O definici fonématu. *Slovo a slovesnost*. 1935, roč. 1, č. 4, s. 238-240.

TRUBECKOJ, Nikolaj Sergejevič. Americká kniha podnětných nápadů o jazyce. *Slovo a slovesnost*. 1936, roč. 2, č. 4.

VACHEK, Josef. *Z klasického období pražské školy 1925-1945*. Praha: Academia, 1972.

VACHEK, Josef. *U základů pražské jazykovědné školy*. Praha: Academia, 1970.

A Reader in Nineteenth Century Historical Indo-European Linguistics.  
SCHLEICHER, August. INTRODUCTION TO A COMPENDIUM OF THE  
COMPARATIVE GRAMMAR OF THE INDO-EUROPEAN, SANSKRIT,



GREEK AND LATIN LANGUAGES [online]. 1871 [cit. 2012-11-20]. Dostupné z:  
<http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/books/read08.html>

A Reader in Nineteenth Century Historical Indo-European Linguistics: Preface to  
'Morphological Investigations in the Sphere of the Indo-European Linguistics.  
BRUGMANN, Karl a Hermann OSTHOFF. PREFACE TO MORPHOLOGICAL  
INVESTIGATIONS IN THE SPHERE OF THE INDO-EUROPEAN  
LANGUAGES I [online]. 1878 [cit. 2012-11-20]. Dostupné z:  
<http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/books/read14.html>

Wilhelm von Humboldt On Language (1767-1835). HUMBOLDT, Wilhelm von.  
On Language, On the Diversity of Human Language Construction and its Influence  
on the Mental Development of the Human Species [online]. 1999 [cit. 2012-11-20].  
Dostupné:  
[http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ge/vhumboldt-  
wilhelm.htm](http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ge/vhumboldt-wilhelm.htm)